

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Historie

Studijní program: Historická studia

**Studijní obor
(kombinace):** Kulturněhistorická a muzeologická studia

Turnovská turistika v letech 1892-1945

The Turnov tourism in 1892-1945

Bakalářská práce: 2010–FP–KHI– 041

Autor:

Zuzana Novotná

Podpis:

Adresa:

Husova 857

51101 Turnov

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M. A., Ph. D.

Konzultant: PhDr. Miloslava Melanová

Počet

stran	slov	obrázků	příloh
85	17 571	0	16

V Liberci dne: 20. 7. 2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne:

Zuzana Novotná

20. 7. 2010

Poděkování

Mé poděkování patří všem, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. Mimořádný dík patří vedoucímu práce PhDr. Stanislavovi Tumisovi, M. A., Ph.D. za ochotu, podnětné rady a především trpělivost při psaní mé bakalářské práce. Chtěla bych také poděkovat celému pracovnímu kolektivu Státního okresního archivu v Semilech za vstřícnost a ochotu mi vždy pomoci. Můj dík patří především zástupci ředitele archivu Mgr. Pavlu Jakubcovi za poskytnutí celé řady materiálů souvisejících s tématem a za četné rady a pomoc. Za poskytnutí dalších materiálů děkuji též ing. Arnoštovi Kubátovi a Klubu českých turistů v Turnově. Za trpělivost a podporu bych ráda poděkovala celé své rodině a příteli.

Anotace

Bakalářská práce v úvodu analyzuje postupný rozvoj turistiky v Českém ráji, především na Turnovsku v letech 1892 – 1945. Hlavní část práce je věnována působení odboru Klubu českých (československých) turistů v Turnově. Analyzovány jsou zejména aktivity a dopady jeho činnosti na turnovskou turistiku od založení odboru v roce 1892 do konce druhé světové války. Součástí práce je analyzovat případné kladné či záporné ohlasy na působení turnovského odboru Klubu českých turistů v této oblasti.

Annotation

In it's prologue, this Bachelor thesis analyses gradual progress of the tourism in the region of so called "Bohemian Paradise", especially in Turnov area in the period 1892 -1945. The main part of the thesis is focused on the activities of the Turnov section of the Club of Czech (Czechoslovak) tourists. First of all, the activities of the club and their influence over the Turnov tourism from the foundation of the Club in 1892 till the end of the Second World War were analyzed. The analysis of possible positive or negative receptions of the activities of the Turnov section of the Club of Czech (Czechoslovak) tourists in the area mentioned above is also included in this thesis.

Die Annotation

In der Einleitung analysiert die vorliegende Bakkalaureatsarbeit die allmähliche Entwicklung des Fremdenverkehrs im Böhmischem Paradies, vor allem in der Region Turnov in der Zeitspanne 1892 bis 1945. Der Hauptteil widmet sich den Aktivitäten des Klubs der tschechischen (tschechoslowakischen) Touristen in Turnov. Es wurden vor allem die Aktivitäten des genannten Klubs und ihre Auswirkung auf die Touristik in Turnov untersucht. Ein Teil der Arbeit bildet eine Analyse des Widerhalls der zeitgenössischen Presse auf die Arbeit des Klubs in dieser Gegend.

Obsah

Seznam zkratk	7
Úvod.....	8
1. Turismus a vývoj turistických organizací	12
1.1. Turismus v českých zemích do konce 19. století	12
1.2. Klub českých (československých) turistů	13
1.3. Prvotní turistické aktivity na Turnovsku a v okolí	17
1.4. Pojem Český ráj	18
1.5. Založení odboru Klubu českých turistů v Turnově	19
2. Organizační činnosti odboru	21
2.1. Struktura představenstva odboru	21
2.2. Župa Českého ráje	23
2.3. Spolupráce s jinými korporacemi.....	25
2.4. Vydávání turistických map, plakátů, průvodců a turistická poptavárna.....	26
3. Společenské aktivity.....	29
3.1. Přednášková činnost.....	29
3.2. Pořádání výletů.....	32
3.3. Zábavní vlaky.....	33
4. Péče o památky a udržování vlastních zařízení.....	35
4.1. Rozhledna na Kopanině	35
4.2. Hrad Frýdštejn.....	38
4.3. Riegrova mohyla a chata na Kozákově	40
4.4. Studentské noclehárny a stanice KČST	43
4.5. Turistické stezky	46
4.5.1. Šimáková stezka.....	47
4.5.2. Stezka Josefa Radského	49
4.5.3. Riegrova, Kudrnáčova a Angrova stezka	50
4.5.4. Zlatá stezka Českého ráje.....	50

Závěr	57
Seznam pramenů a literatury.....	60
Prameny.....	60
Tisk.....	60
Literatura	62
Mapy	63
Internetové zdroje.....	64
CD	64
Seznam příloh.....	66

Seznam zkratk

KČT – Klub českých turistů

KČST – Klub československých turistů

MČT – Muzeum Českého ráje v Turnově

PJR – Pohorská jednota Radhošť

Úvod

Devatenácté století je obdobím rozkvětu budování a zakládání různých spolků téměř v celé Evropě. Ani české země tento fenomén neminul a vznikala tu řada zájmových, kulturních a společenských organizací. Sportovní aktivity patřily k nejoblíbenějším činnostem a postupem času se začaly jejich příznivci sdružovat do sportovních klubů a týmů.

Lehčím odvětvím tohoto zaměření se stala turistika; cestování bylo sice činností, kterou vykonávalo mnoho lidí po celém světě již stovky let, ale plánovaná a organizovaná turistika se začala rozvíjet teprve v 19. století. Nejprve se o tehdejší „cestovní ruch“ staraly například okrašlovací spolky, Sokol nebo jiná menší sdružení, jež zároveň dbaly o rozkvět města, ve kterém sídlily. Změna nastala roku 1888, kdy byl založen Klub českých turistů (KČT)¹ v Praze a převzal téměř všechny povinnosti, které se týkaly rozvoje turistiky. Zásahu na tom měly také jeho menší odnože ve formě odborů Klubu českých turistů v různých koutech českých zemí.

Klub a jeho odbory se staraly o příjemný pobyt návštěvníků ve svém regionu a pečovaly o památky a svá vlastní zařízení. Město Turnov, ležící na řece Jizeře v atraktivní lokalitě Českého ráje mělo dobré předpoklady k připoutání zájmu okolí, ale i návštěvníků ze zahraničí, čehož zcela využil odbor Klubu českých turistů v Turnově, založený roku 1892.

Téma Turnovská turistika v letech 1892-1945 jsem si zvolila z několika důvodů. Turistiku samu o sobě doprovází historie s bezpočtem památek, přírodních míst a zařízení, která sloužila k zpříjemnění pobytu návštěvníka a musela být značně udržována. O to se v turnovské lokalitě staral od konce 19. století odbor Klubu českých turistů v Turnově, organizovaný spolek, jenž od svého založení usiloval o zlepšení podmínek a služeb pro turisty. I přes bezpočet omezení, které s sebou přinesly první a druhá světová válka, se snažil neustávat v činnosti a v rámci možností usilovně

¹ Po vyhlášení Československé republiky dne 28. října 1918 se spolek nazýval Klub československých turistů (KČST).

pracovat. Město Turnov a Český ráj s velkým počtem historických atraktivních míst se tak díky jeho činnosti staly prosperujícím turistickým centrem.

V práci analyzuji chod odboru KČT v Turnově, především jeho aktivity, jelikož se na rozvoji turistiky v Českém ráji výrazně podílel a byl také neodmyslitelně pevným základem její organizovanosti. Jelikož turnovský klub působil v mnoha odvětvích rozvíjejícího se „cestovního ruchu“, rozhodla jsem se zpracovat práci spíše tematicky než chronologicky.

V první části práce jsem analyzovala stručný vývoj sportovních a turistických spolků na našem území do konce 19. století včetně vzniku ústředního Klubu českých turistů v Praze a turnovského odboru. Snažila jsem se odpovědět na otázku, zda měla přírodní lokalita na Turnovsku příznivý vliv na činnost organizace a zda je oprávněný název tohoto kraje Český ráj.

Druhá část se již týká samotného odboru KČT v Turnově a jeho organizačních záležitostí. Stručně hodnotí chod spolku a jeho aktivity z hlediska jeho fungování, kde jsem se zaměřila také na otázku, zda jako „odnož“ ústředního klubu v Praze splňoval ustanovující podmínky pražského KČT a kterak se snažil propagovat turistiku ve svém regionu. Na otázky, jak členové odboru poutali zájem veřejnosti a na čem se v rámci společnosti podíleli, odpovídá třetí část práce. V poslední kapitole jsem se snažila pomocí komparace s jinými zařízeními, vybrat ta, jež byla dle mého názoru pro odbor KČT v Turnově důležitá, a pojednat, do jaké míry se jim odbor věnoval a proč o ně pečoval.

Stěžejními materiály k mé práci se staly archivní prameny z *fondy Odbor Klubu českých turistů v Turnově*, jež jsou uloženy v turnovském depozitáři Státního okresního archivu v Semilech. Nacházejí se zde úřední knihy, spisový materiál a účetní knihy z let 1892-1946. Díky *zápisním knihám*, které obsahují záznamy ze schůzí výborů odboru a valných hromad, jsem mohla zjistit, v jakých časových intervalech se schůze konaly a jaké problémy členové klubu řešili. Hlavním zdrojem informací však byly záznamy o povinnostech odboru a jeho činnosti vykonané za daný časový interval (měsíc, rok).

Jelikož se schůze nekonaly pravidelně a v některých měsících členové klubu zanechali pouze malý psaný odstavec, nemohla jsem se o některém období dozvědět

více informací z chodu odboru. To se týká především válečných let. Zápisní knihy jsou ve fondu zachovány pouze z let 1892-1931. Práci jsem však zaměřila tematicky, tudíž pro mé bádání měl větší význam spisový materiál takto zaměřený.

Spisy obsahují informace o organizačních záležitostech spolku, například zřizování korporací, propagace, distribuce a tisk plakátů či podpora a spolupráce s jinými korporacemi; dále o společenských aktivitách, jež zahrnují přednáškovou činnost, sportovní vyžití, úpravy jízdních řádů, výlety a slavnosti. V těchto materiálech se nachází také záznamy, které souvisely s péčí o památky a s udržováním vlastních zařízení odboru.

Účetní knihy s výpisem příjmů a výdajů odboru byly vhodně využity zejména k objasnění, jak turnovský klub hospodařil, i když v některých případech pro mne nebylo jednoduché vyznat se v některých položkách. Zájem a spokojenost turistů naopak dobře charakterizuje *Pamětní kniha odboru českých turistů v Turnově*, která sloužila zároveň jako návštěvní a podpisová kniha.

Všechny tyto prameny ve fondu Odboru KČT v Turnově mi poskytly dobrý základ ke zpracování práce. V některých případech jsem si informace doplňovala ve fondech, týkajících se ostatních Klubů českých (československých) turistů.

Fond Klubu českých turistů v Liberci obsahuje záznamy od roku 1900-1951.² Spolupráce libereckého klubu s turnovským byla patrná. Zejména *Kronika KČST v Liberci z let 1925-1938* popisuje četné výlety a hromadné zájezdy do Českého ráje a spolupráci s turnovským spolkem. Tyto údaje jsou však bohužel téměř jediné, které k němu v libereckém fondu najdeme.³

Pražský *fond Klubu československých turistů z let 1888-1948*, uložený v Národním archivu v Praze, má spoustu archivních materiálů, pro mé bádání však byly důležité pouze některé spisy.

Literatura jako další zdroj mé práce byla také důležitou součástí. Odborné publikace a podobná souborná díla jsem však pro mé téma příliš nevyužila. Informace jsem čerpala především z průvodců, jež se zabývají tematikou turistiky. Své výhody

² Dne 28. března 1900 byl ustanoven Klub českých turistů v Liberci.

³ Fond Klubu českých turistů v Liberci 1900-1951.

mají v dobře popsaných lokalitách daného regionu a v některých případech zachycují oblíbená místa turistů například v 19. století. Jejich nevýhoda spočívá v tendenci snažit se nalákat co nejvíce příznivců výletů do této oblasti, a proto upozorňují především na samé klady, ale negativa raději už nezmiňují. Často také neobsahují spolehlivá historická fakta, tudíž je nutno si zdroje ověřovat. V každém případě jsou vhodným doplněním některých kapitol. Příkladem může být průvodce Karla Čermáka *Putování po Zlaté stezce Českého ráje* či Karla Votočka *Průvodce historií turistiky na Semilsku*. Práce Františka Janků z roku 1947 s názvem *70 výletů z Turnova po Českém ráji* mi zase přiblížila oblíbené trasy a výletní místa poloviny 20. století.

Nejdůležitějšími publikacemi pro mne byly sborníky; a to především regionálního charakteru. Sborníky *Z Českého ráje a Podkrkonoší* a *Od Ještěda k Troskám* obsahovaly často odborné články, které tematicky doplňovaly mou práci nebo byly přínosné alespoň pro rozšíření obzoru v tématu. Čerpala jsem nejen z regionálních sborníků, ale také z prací vydaných v návaznosti na různé události či výročí. Stěžejní prací bylo pro mne v tomto případě dílo Karla Sokola *100 let turistiky 1888 – 1988*, které analyzuje vývoj turistiky a turistických organizací od založení KČT v Praze téměř až po sametovou revoluci roku 1989.

Využívala jsem také dobový regionální denní tisk, například *Hlasy Pojizerské* a *Listy Pojizerské*, díky kterým jsem získala poznatky o pohledu tehdejší veřejnosti na činnosti odboru a rozvoj turistiky v „regionu Českého ráje“. Dalším zdrojem článků byl pro mne *Časopis turistů*, vydávaný Klubem českých turistů, jehož všechna čísla uchovává také Státní okresní archiv v Semilech. Časopisy obsahují výroční zprávy, seznamy členstev, pozvánky na výlety, zprávy o činnostech odborů a mnoho dalších informací o chodu klubu.

Všechny tyto materiály, ale i další četné studie a články posloužily k psaní mé práce. Některé byly využity více, některé méně, v každém případě jsem si díky nim rozšířila obzor znalostí a získala nové poznatky.

1. Turismus a vývoj turistických organizací

Lidé cestují od nepaměti. Někteří cestovali za prací, za obchodem, jiní za poznáním. Toulky přírodou a vstřebávání jejich krás se v 19. století stávaly stále oblíbenější činností. Bylo jen otázkou času, kdy se této příležitosti ujme nějaký spolek a z výletů a vycházek se stane plánovaná a organizovaná turistika, jež se začala objevovat téměř v celé Evropě.

1.1. Turismus v českých zemích do konce 19. století

Dříve než se zaměřím na samotnou turistiku na Turnovsku a její hlavní organizační klub, pojednám alespoň stručně o vývoji turistiky a o některých postupně zakládaných turistických organizacích na celém našem území od 19. století, především o hlavní ústřední organizaci Klub českých turistů v Praze.

V Evropě se v 19. století začal rozvíjet trend zakládání různých klubů, organizací a spolků, které se turistice věnovaly. Snad vůbec první takovou organizací byla *The Englishmen Playground* (v roce 1861 přejmenována na *Alpine club*). V roce 1857 ji v Londýně založila parta horolezců.⁴ Postupně vznikaly podobné kluby v Rakousku, ve Švýcarsku, v severní Itálii, ve Francii nebo v jižním Německu, které se zaměřovaly spíše na vysokohorské pěší túry v blízkých Alpách.

Na našem území, i přes velký zájem českých a slovenských aktivních turistů, převažovala turistika německá. Němci „vládli“ větším kapitálem, a proto se mohli snadněji rozšiřovat a rozvíjet jejich turistické spolky. Vedle těchto německých horských spolků vznikly v osmdesátých letech 19. století také pohorské spolky,⁵ které se však objevovaly pouze v šumavské a beskydské oblasti.⁶ Větší ohlas zaznamenala beskydská *Pohorská jednota Radhošť* (PJR), založená roku 1884 ve Frenštátě pod Radhoštěm.

⁴ SOKOL, Karel: *100 let turistiky 1888 – 1988*, Hradec Králové 1988, s. 1.

⁵ Horské spolky se zabývaly spíše vysokohorskou turistikou a pohorské spolky turistikou po nižších hřebenech hor.

⁶ VOTOČEK, Václav: *Průvodce historií turistiky na Semilsku*, Semily 1998, s. 7.

Jednota se zasloužila o zvelebení krajiny Beskyd a Valašska, a to i přes nelehké podmínky, jež jim ztěžoval fakt, že většina pozemků patřila šlechtě nebo římskokatolické církvi.⁷ Pohorská jednota Radhošť měla poměrně velké množství poboček. Rok po svém vzniku začala organizovat odbory na Moravě, ve Slezsku i v Bratislavě a jejím okolí. V této rozsáhlé činnosti se snažil s PJR spolupracovat i Klub českých turistů.⁸

1.2. Klub českých (československých) turistů

Roku 1862 vznikl na českém území Sokol jako tělovýchovný spolek. Kromě sportovní činnosti a snahy připravit člena na tělesný i duševní boj s nepřítelem organizoval také mnoho vycházek a výletů. Vzhledem k vysokému zájmu o aktivity organizace v řadách veřejnosti se Sokol spolu s dalším turistickým spolkem, Národní jednotou severočeskou, rozhodl založit Klub českých turistů v Praze, což mělo velký dopad pro vývoj samotné turistiky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a později i na Slovensku.⁹

Klub měl za úkol povzbuzovat turistiku ve všech směrech. K jeho hlavní činnosti patřila podpora cestování, vzdělávání, vydával Časopis turistů, turistické mapy a průvodce, zakládal turistické poptavárny¹⁰ a studentské noclehárny, staral se o turistické stezky a cesty, zveleboval kraj nebo zajišťoval pro své členy mnohé výhody. Dostávali například zdarma Časopis turistů, na některých železničních drahách měli zlevněné jízdné nebo při návštěvě některých institucí platili nižší vstupné, i když jen v některých případech. Snažil se také podporovat venkov a studenty, a proto zakládal turistické odbory na venkově a probouzel ve studentech chuť cestovat. Klub jim poskytoval mnoho výhod – například levné pobyty ve studentských noclehárnách, kde

⁷ SOKOL, c. d., s. 3.

⁸ Tamtéž, s. 4.

⁹ *Sborník KČT vydaný k 110. výročí turistiky*, 1998, s. 6.

¹⁰ Turistické poptavárny – pojem používaný od konce 19. století pro místnost nebo oddělení, kde pověřená osoba podávala informace o možnostech ubytování v regionu, výletních trasách nebo zde prodávala průvodce, mapy, pohlednice apod.

často dostávali jídlo levněji nebo zdarma.

Klub vyvíjel úsilí přesvědčit i ostatní města, aby založila své vlastní odbory a následně se pustila s plným nasazením a elánem do všech činností spojených s organizací turistiky. Odbory KČT spravovaly památky, opravovaly různé cesty a stezky, vydávaly časopisy, propagační letáky, mapy a pořádaly různé besedy a přednášky. Díky tomu se pak klub mohl radovat z převážně velmi pozitivních ohlasů, o čemž se můžeme dočíst v dobovém tisku.¹¹

Dne 11. června 1888 se konala v Praze první valná hromada, na níž si klub zvolil svého předsedu, známého milovníka přírody a cestovatele Vojtu Náprstka, který ale ve své funkci vydržel pouhý půlrok. Mezi členy spolku se objevilo mnoho úctyhodných osobností, například architekt Vratislav Pasovský, jenž se později stal též předsedou klubu a ve své funkci vydržel přes 25 let.¹² Dále bych zmínila Dr. Viléma Kurze, profesora a novináře, který svou iniciativou přispěl k založení turnovského odboru.

Koncem roku měl pražský klub již 222 organizovaných členů (na počátku jich bylo pouhých 47). Klub českých turistů se rozrůstal a pořádal zajímavé aktivity pro veřejnost. Jedním z prvních velkých hromadných výletů byla cesta na velkou Světovou výstavu v Paříži, kam se jelo podívat kolem tří stovek mužů a žen.¹³ Tato cesta se konala na jaře roku 1889. Znamenala pro klub velký přínos, neboť mu zajistila první větší příjem financí do pokladny a povzbudila chuť do další realizace podobných akcí. Následovaly výpravy do Krakova a Tater roku 1892, do Dalmácie, Černé Hory, Bosny a Záhřebu roku 1897 nebo hromadné výlety do Adršpašských skal, kde má klub dokonce vsazenou desku. Členové podnikali individuálně cesty po celém světě – na Saharu, do Skandinávie, na Island atd.¹⁴

KČT stojí dokonce za stavbou rozhledny na Petříně, která se nechala inspirovat pařížskou Eiffelovou věží. Zpočátku se zdál veřejnosti tento nápad absolutně nemyslitelný, protože rozpočet přesáhl 100 000 zlatých, ale nakonec klub dosáhl svého

¹¹ Například Hlasy Pojizerské, Pojizerské Listy, Od Ještěda k Troskám.

¹² *Sborník KČT*...c. d., s. 6.

¹³ Tamtéž, s. 6.

¹⁴ Tamtéž, s. 7- 8.

a 2. července 1891 byla ocelová věž dostavěna.¹⁵

Klub dále rozvíjel svou aktivní soustavnou činnost a kromě pěších výletů a hromadných cest se začal věnovat také lyžování. Lyže představovaly poměrně čerstvou novinku, již přivezl do Čech „sportovní propagátor“ Josef Rössler Ořovský, zakladatel prvního „*Českého SKI-klubu pražského*“. Lyžování se stalo oblíbenou aktivitou a na svou dobu bylo poměrně hojně využíváno především v Krkonoších, kde byly pro lyžování dobré podmínky. Postupně se lyžování dostávalo do dalších horských oblastí.¹⁶

Již od roku 1889 se utvářely menší „odnože“ Klubu českých turistů a vznikaly mimopražské turistické odbory. Větší rozmach byl pozorován v Čechách, na Moravě byl tento vývoj pomalejší. Mezi první takové odbory patřily například pobočky v Berouně, Jilemnici, Rychnově nad Kněžnou, na Moravě pak v Brně. Odbory platily ústřednímu klubu v Praze finanční členské příspěvky a ten jim na oplátku přispíval různými finančními částkami na jejich aktivity. Jednalo se například o značení turistických cest, zřizování nocleháren, opravy, propagaci spolků; poskytoval také většině členů zdarma Časopis turistů, v němž se zveřejňovaly zprávy z ústředí i odborů a také mnoho zajímavých cestopisných článků. Časopis vyšel poprvé v lednu 1889.¹⁷

Před první světovou válkou měl klub již 5400 členů. Válka však zacloumala s celým světem, což se odráželo ve všech odvětvích lidského života, tedy i v cestovním ruchu a turistice. Válka ochromila i turistické organizace. Počet členů ve všech odborech znatelně poklesl. Po vyhlášení Československé republiky, zejména ve dvacátých letech, se turistické organizace poměrně rychle vzpamatovaly a rozrůstaly se. Klub českých turistů v Praze měl v roce 1914 celkem 53 odborů, v roce 1922 již 170 a v roce 1938 dosáhl počtu 390.¹⁸ Z Klubu českých turistů se stal Klub československých turistů (KČST) a pro přehlednější uspořádání turistické hierarchie byly vytvořeny tzv. župy. Jednalo se o složky organizačně nadřazené odborům v každé oblasti, kde fungovaly nějaké turistické spolky. Měly pod sebou několik odborů, které

¹⁵ <http://www.kct.cz>, 10. října 2009.

¹⁶ <http://www.kct.cz>, 10. října 2009.

¹⁷ *Sborník KČT*...c. d., s. 5.

¹⁸ VOTOČEK, c. d., s. 7.

jím odváděly tzv. župní příspěvky. Pro oblast Turnovska je nejdůležitější Župa Českého ráje, založená 30. listopadu 1919, pod níž spadal i odbor Klubu českých turistů Turnov.¹⁹

Nelze opomenout ani mezinárodní činnost pražského ústředního klubu, který se zasloužil spolu s dalšími spolky o vznik *Asociace slovanského svazu turistických spolků*, jež měla sbližovat slovanské národy, sloužit k vzájemnému poznání a spolupráci. Členskými zeměmi byly například Polsko, Bulharsko a Slovinsko. Asociace měla svou radu, která se ustavovala vždy na čtyři roky a snažila se podporovat všechny státy. Roku 1929 byl dokonce v Praze zřízen sekretariát *Asociace slovanských turistů*.²⁰

Klub československých turistů se staral kromě pěší turistiky také o další odvětví. Rozšířilo se lyžování, vodní turistika, horolezectví a vznikaly i „jeskyňářské kroužky“, zaměřující se na krasovou turistiku.²¹

V letech 1926–27 se napjaté ovzduší mezi členy Klubu československých turistů stupňovalo. Nelze přesně zjistit, zda to způsobila nějaká nesplněná očekávání nebo politické názory. V každém případě nastaly v ústředí změny, kterým se dalo jen těžko vyhnout. Odstoupil stávající výbor, včetně předsedy a redaktora Časopisu turistů Dr. Jiřího Gutha Jarkovského, který v klubu působil velmi dlouho. Ve výboru se objevili lidé, kteří často nebyli ani členy KČST. Tato velká změna znamenala vývoj KČST až do válečných let.²²

Další citelnou ranou pro KČST bylo podepsání Mnichovské dohody z roku 1938, kdy Němci zabrali pohraničí Československa, které bylo důležitým místem pro horskou turistiku a lyžování. Po ztrátě pohraničí vstoupil do KČST Svaz dělnických turistů a o rok později částečně také Česká obec turistická, které doposud fungovaly samostatně. Veškeré dění bylo ale značně omezeno. Turisté ztratili atraktivní lokality a spoustu oblíbených chalup a chat. I přes tyto potíže však KČST fungoval dál a spolu s ním i ostatní odbory. Členové se snažili věnovat prospěšným činnostem, značili nové

¹⁹ SOKOL, c. d., s. 118.

²⁰ Tamtéž, s. 7.

²¹ *Sborník KČT*...c. d., s. 21.

²² Tamtéž, s. 23.

turistické cesty, stavěli nové chaty, poznávali jiná místa a snažili se stále pořádat výlety, i když už ne v takové míře.²³

Po osvobození se omezení opět uvolnilo a ústřední klub i jeho odbory se mohly „nadechnout“ a obnovit své aktivity. Bohužel ne na dlouho; nové nápady, myšlenky a realizace potlačil nástup komunistického režimu. Krajina však zůstala a žádný z odborů nechtěl nechat zpustnout „milovaný kraj“, proto se snažily v činnosti pokračovat.

1.3. Prvotní turistické aktivity na Turnovsku a v okolí

Snad nejstarší zmínku o regionu Českého ráje zanechal Theodor Billewicz z Litvy, který si popis kraje zaznamenával do deníku. Roku 1677 zřejmě pobýval v Krkonoších a odtud se vydal 8. října přes Kozákov do Prahy.²⁴ Roku 1681 navštívil Český ráj také Bohuslav Balbín, konkrétně hrad Trosky.²⁵ Největší rozmach návštěvnosti byl zaznamenán až v 19. století; v roce 1814 se uskutečnila návštěva samotného císaře Františka I. v Prachovských skalách, kdy přijel do Jičína dojednávat protinapoleonskou koalici.²⁶

V roce 1833 navštívil básník Karel Hynek Mácha Trosky, Hrubou Skálu a Jičín. Této cestě se pak začalo říkat „krkonošská pout“ Karla Hynka Máchy, která se podniká dodnes.²⁷ Vztah Karla Hynka Máchy k Českému ráji je dobře viditelný v jeho povídkách a básních o Troskách a Valečově s kresbami hradů. Často prý navštěvoval vesničku Bukovinu u Hrubé Skály, kde se narodila a žila jeho láska Anna Vrabcová (1816–1882), zpěvačka, harfenistka a inspirátorka řady jeho básnických skladeb.²⁸

²³ Tamtéž, s. 33.

²⁴ Tamtéž, s. 9.

²⁵ MARKVART, Karel: *Značené turistické trasy v Českém ráji. Historie, současnost, výhled do budoucnosti*, In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 11, Semily 2006, s. 343.

²⁶ ČERMÁK, Karel: *Putování po Zlaté stezce Českého ráje*, Jilemnice 2005, s. 2.

²⁷ MARKVART, c. d., s. 343.

²⁸ KŇAP, Jaroslav – TŮMA, Jan: *Zlatá stezka Českého ráje. Putování po přírodních krásách a historických zajímavostech*, Praha 2007, s. 10.

1.4. Pojem Český ráj

Český ráj je velkou spádovou oblastí pro milovníky krásné přírody a památek. To věděli již na konci 19. století i členové organizace odboru Klubu českých (československých) turistů v Turnově. Především díky nim se krásy tajemných zákoutí lesnaté krajiny, malebných údolí, hradů a zámků, pískovcových skal a rybníků dostaly do povědomí široké veřejnosti. Odkud se vzal pojem Český ráj? Již v 18. století obyvatelé Litoměřic a Teplic pojmenovali své okolí jako Český ráj. Obyvatelé pohraničí takto nazývali i severočeskou oblast, ale ani zde se pojem Český ráj neuchytil, nejspíše proto, že tato místa obývali Němci.

Ve druhé polovině 19. století pojem Český ráj zakořenil v oblasti kolem Turnova, Jičína a Mnichova Hradiště nejspíše díky společnosti, která trávila svůj volný čas v lázních Sedmihorky, jež byly otevřeny v roce 1842. Z této společnosti mohu jmenovat například Svatopluka Čecha, Aloise Jiráska, Mikoláše Alše a další, kteří okouzleni zdejší krajinou, opěvovali její krásu. Název Český ráj se však oficiálně uchytil až o několik let později a významně napomohl k propagaci celého regionu. První doloženou literární prací, která zachycuje téměř celou oblast dnešního Českého ráje, jsou cestopisné črty „Z Českého ráje“ z roku 1886. Napsal je turnovský rodák Václav Durych, který v nich vymezuje a popisuje oblast Českého ráje, kromě opomenutých Prachovských skal a Mnichovohradiště.²⁹

Český ráj se tak stal inspirací mnoha umělcům, nejenom básníkům a spisovatelům, ale také malířům, hudebníkům nebo filozofům. Kromě již zmíněného Karla Hynka Máchy se jednalo také o spisovatelku Karolínu Světlou (1830–1899), jež umístila děj své povídky *O krejčíkově Anežce* na Frýdštejn a děj románu *Poslední paní Hlohovská* na Malou Skálu. Nesmím zapomenout také na oblíbené pohádky o Rumcajsovi, Mance a Cipískovi Václava Čtvrtka, jejichž příběhy se odehrávaly v blízkém okolí Jičína.³⁰

Známý turnovský malíř Jan Prousek (1857–1914) proslul svými obrazy

²⁹ ČERMÁK, c. d., s. 2–3.

³⁰ KŇAP – TŮMA, c. d., s. 10.

a kresbami krás Českého ráje a lidových staveb Turnovska. Obraz Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou, který je dnes umístěn v Muzeu Českého ráje v Turnově, se stal motivem pro malíře Mikoláše Alše (1852–1913). Z hudebníků zde pobýval například Josef Bohuslav Foerster (1859–1951), jenž trávil v Českém ráji prázdniny a díky tomu nejspíše složil symfonii o hradu Valdštejnu pro orchestr a smíšený sbor na slova turnovské básničky Marie Ježkové.³¹

1.5. Založení odboru Klubu českých turistů v Turnově

O většinu návštěvníků z českých i německých krajů se staral Spolek pro okrašlování města a okolí Turnova, který byl založen roku 1881.³² Spolek se snažil atraktivnit nejen Turnov, ale také „Český ráj“. Postaral se o městské sady, vysázel stromořadí u kostela Narození Panny Marie a v Hruštické ulici nebo opravil cesty na Valdštejn, Hrubý Rohozec, Poříčí apod. Členové spolku se však domnívali, že by bylo vhodné založit samostatnou organizaci, věnující se samotné turistice, jež by se postarala o blaho tuzemských i zahraničních turistů. Podmínky pro to byly více než přijatelné, proto netrvalo dlouho a jejich myšlenka se roku 1892 naplnila.

Návrh na zřízení odboru Klubu českých turistů v Turnově podali na jaře roku 1892 obchodník Max Juna mladší, artistický malíř Jan Prousek a c. k. odborný učitel Karel Resl (pozdější jednatel odboru KČT v Turnově). Již v květnu roku 1892 přijel z Prahy delegát KČT v Praze pan prof. Vilém Kurz. Dne 14. května pronesl přednášku „*O rozvoji turistiky v zájmu českých krajů vůbec, zdejšího města a okolí zvláště*“.³³ Profesor se věnoval důležitosti rozvoje turistiky, líčil její výhody pro turistu i samotný kraj. Poznamenal, že turistika je výhodná pro národohospodářský turistický průmysl. Bývalí členové klubu ve svých zápisních knihách uvádějí, že výřečnost a přesvědčivost profesora sklidila úspěch. Návštěvníci ho poslouchali s napjatou pozorností a odvděčili

³¹ Tamtéž, s. 11.

³² KUDRNÁČ, Václav: *Úplný adresář průmyslového města Turnova. Místopisný průvodce a poučný ukazatel*, Turnov 1897, s. 188.

³³ Fond KČT – odbor Turnov, Zápis z schůzí 1898-1907, kniha 2.

se mu velikým potleskem.³⁴

Po přednášce následovala diskuze, kde se profesor zmínil také o důležitých stanovách a povinném zápisném poplatku a odvádění 2/3 příspěvků. Poté se do nového, právě zakládaného odboru přihlásilo 43 přítomných posluchačů. O oficiální vznik odboru se postaral ústřední klub v Praze a nejen turnovská veřejnost, ale i ostatní města se následně na to dozvěděla o nově založeném Odboru Klubu českých turistů v Turnově, který se s velkým nadšením pustil do rozsáhlé práce.³⁵

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

2. Organizační činnosti odboru

2.1. Struktura představenstva odboru

Odbor Klubu českých turistů v Turnově, jak již víme, byl součástí Klubu českých turistů v Praze. Co se týče majetkových práv, tvořil odbor samostatnou korporaci a jeho úkolem byla podpora zájmů ústředního klubu v Praze, pěstování zájmů turistiky a zajištění snadného cestování. Tyto úkoly plnil tak, že pořádal různé přednášky, konal společné výlety, vydával letáky, časopisy, knihy a mapy, zakládal a rozšiřoval sbírky knih o cestování a turistice, pečoval o pohodlí při cestování, zřizoval turistické noclehárny nebo zajišťoval ubytovací a stravovací zařízení. Musel také opravovat cesty, udržovat památky a opatřovat spolehlivé průvodce turistů a mnoho dalších činností.³⁶

Členstvo odboru se skládalo z dorostu, členů činných a čestných. Za dorost to byla mládež od 14 do 18 let, která zpravidla platila nižší členské příspěvky a účastnila se všech akcí pořádaných odborem nebo klubem, kromě výborových schůzí a valných hromad. Dorost využíval služeb knihovny, sbírek a měl také nárok na slevy jízdného.³⁷

Činnými členy se stali ti, které přijal výbor KČT v Turnově po zaplacení zápisného i členského příspěvku. Účastnili se různých členských schůzí, valných hromad klubu, zábavných akcí, výletů a měli nárok na bezplatný výtisk časopisu a výroční zprávy. Stejnými právy disponovali i čestní členové odboru, jmenovaní valnou hromadou odboru za souhlasu ústředního výboru v Praze.³⁸

Dle stanov vydaných pražským klubem byli členové povinni podporovat zájmy celého odboru a platit ústřednímu spolku roční příspěvky. Jejich výši určovala každoročně řádná valná hromada a po jejich zaplacení jim ústřední klub věnoval časopis a novou legitimaci. Pokud chtěl do odboru nastoupit nový člen, musel zaplatit

³⁶ Fond KČT – odbor Turnov, Stanovy, jednací řády 1892-1918, sg. I/7, karton 1.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž.

tzv. zápisné, které nesmělo přesáhnout částku 5 korun. Platit ho nemusel pouze dorost a čestní členové, kteří se turistické instituci zavázali tím, že budou všemožně podporovat snahy KČT.³⁹

Když chtěl někdo z odboru vystoupit, musel podat písemnou žádost výboru a zaplatit plný členský příspěvek za běžný rok. Představenstvo mělo také právo vyloučit jakéhokoli člena bez udání důvodu, který poté neměl právo na veškeré jmění klubu a nemohl být znovu přijat.⁴⁰

Turnovský odbor byl řízen valnou hromadou a výborem. Valná hromada se konala každoročně, většinou v druhé polovině měsíce prosince a zúčastňovali se jí delegáti z ústředního klubu, členové čestní a činní. Předseda klubu jim rozesílal písemnou pozvánku, jež obsahovala program zasedání s místem, datem a časem konání. Schůze se svolávala alespoň 14 dní předem a odehrávala se většinou v místě sídla odboru. Zde se pak schvalovala závěrka účtů, stanovoval rozpočet na příští rok, určovala výše členského příspěvku a zápisného. Na zasedání volila valná hromada nové předsedy, pět členů výboru, dva účetní a jmenovala čestné členy. Starala se také o vytváření a spravování fondů, uzavírání výpůjček a změnu stanov.⁴¹

Pokud bylo během roku nutné projednat nějakou zvláštní záležitost, svolalo předsednictvo tzv. mimořádnou valnou hromadu. Po schůzi sepisoval předem určený člověk protokol o jejím průběhu, který potvrdil svým podpisem předseda, zapisovatel a dva členové, jež kvůli tomu byli zvoleni valnou hromadou. Nejdéle do osmi dnů pak musel odbor zaslat opis protokolu ústřednímu klubu.⁴²

Výbor volil ze svého středu zástupce předsedy, jednatele a pokladníka. Výborová schůze se nejprve konala jednou za měsíc, ale po zkušenostech výboru se jejich frekvence omezila na jednu za dva měsíce. Aby mohla schůze proběhnout, museli být přítomni kromě předsedy také čtyři další členové odboru. Když by nějaký člen chyběl, povolal náhradníky sám předseda výboru.⁴³

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

Pokud se mezi členy odboru nebo mezi nimi a výborem objevily nějaké neshody a spory, svolal předseda dle potřeby tzv. smírčí soud. Každá strana si zvolila své dva zástupce a pak si společně vybraly pátého „soudce“. „Vítězila“ strana, která získala nadpoloviční počet hlasů. Pokud však skončil spor vyrovnaně, rozhodovalo se o vítězi sporu losem. Jinak to bylo mezi odbory a výbory, jejich spory musel řešit pouze ústřední výbor a o problémech, které vznikly mezi odborem a ústředním výborem, rozhodovala valná hromada klubu.⁴⁴

Pokud by se odbor rozhodl ukončit svoji činnost a rozpustit členstvo, musela by se toho ujmout valná hromada. Svolala by schůzi, kde by se podal návrh na jeho rozpuštění a k platnému ukončení činnosti by bylo zapotřebí $\frac{3}{4}$ většiny. Odbor pak neměl nárok na žádné jmění, které by mu zůstalo. Co se zbylým jměním odboru by řešila znovu valná hromada a naložila by s ním podle vlastního uvážení; například by ho věnovala jinému odboru.⁴⁵

2.2. Župa Českého ráje

Dne 30. listopadu 1919 se konala poradní schůze odborů ze severočeského a východočeského kraje za účelem ustanovení župy Českého ráje v hotelu „u Dráhy“ v Turnově. Schůzi řídil PhMr. Krátký, lékárník z Rovenska, a na schůzi byly pozvány odbory: Turnov, Mladá Boleslav, Jičín, Železný Brod, Semily, Nová Paka, Mnichovo Hradiště.⁴⁶ Na této schůzi zástupci odborů a zájemci o turistiku ustanovili župu Českého ráje. Jednatel ústředního klubu prof. Kropáček vysvětlil význam nového uspořádání a zúčastnění zavedli jednotné turistické značení. Župu měl řídit pověřený výbor složený z členů předsednictva odboru KČT v Turnově a dvou delegátů a jednoho náhradníka z ostatních odborů. Jejím zřízením mělo být také zvýšeno úsilí o vytváření nových spolků KČT.⁴⁷

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Fond KČT – odbor Turnov, Zřizování korporací 1919-1938, sg. I/4, karton 1.

⁴⁷ SOKOL, c. d., s. 118.

Na červencové schůzi roku 1923 župa projednávala zlepšení dopravní situace a zvolila redakční výbor pro sestavení průvodce po Českém ráji. O rok později byl schválen župní příspěvek 1 koruna, kterou odváděl každý člen z odboru. Ve dvacátých letech předsedou zůstal pan Wait, místopředsedou vrchní inspektor Pitaš a pokladníkem Jindřich Rochovanský.⁴⁸

Župa kromě propagace pořádala také četné výlety a zájezdy. Projednávala výstavbu Riegrovy chaty na Kozákově, kdy určila, že sedm pokojů vybaví svým nákladem turnovský, železnobrodský, semilský mladoboleslavský a rovenský odbor. Slavnostní položení základního kamene, kde měl projev tajemník ústředí KČST prof. Kropáček, je popsáno v kapitole Riegrova mohyla a chata na Kozákově.⁴⁹

Postupně byly zřizovány nové odbory a počet členů se zvyšoval. V roce 1944 na schůzi v Rovensku župa konstatovala, že sdružuje v 16 odborech již 2398 členů a 1710 dorostenců.⁵⁰ Jejich počet vzrůstal a župa s jejich pomocí nadále propagovala turistiku, konala různé akce a výlety a snažila se o co nejužší spolupráci mezi jednotlivými odbory v rámci kraje.

⁴⁸ Tamtéž, s. 137.

⁴⁹ Tamtéž, s. 138.

⁵⁰ Tamtéž, s. 138.

2.3. Spolupráce s jinými korporacemi

Klub českých turistů spolupracoval s různými korporacemi, jež se mohly vzájemně podporovat, a přispět tak k povznesení turistiky. Odbor Klubu českých turistů v Turnově spolupracoval s několika spolky a institucemi jako například s *Českým zemským svazem ku povznesení návštěvy cizinců v Království českém*, který prezentoval město Turnov a jeho okolí. Odbor Českému zemskému svazu posílal propagační materiály a seznam letních bytů, jež měly být prezentovány ve veřejných místnostech především v Praze.⁵¹

Turnovský odbor podporoval a spolupracoval mimo jiné také s *Ústřední Maticí školskou*, *Museem Království českého* či *Okrašlovacím spolkem pro Malou Skálu a okolí*, ta například dne 2. dubna 1910 žádala o příspěvní finanční částky ke stavbě cesty jeden metr široké z Vranova po úbočí vrchu „Sokol“ ke „Kalichu“ a odtud do Besedic a na „Sokol“. Samotný okrašlovací spolek si nemohl stavbu dovolit. Výjimku netvořila ani první turistická organizace v zemích koruny české *Pohorská jednota Radhošť*, která odbor žádala o prezentaci spolku, jež roku 1896 plánovala zbudování nové jídelny a třetí útulny, jimiž by na sebe členové zaměřili pozornost turistů. Pohorská jednota Radhošť měla totiž silnou konkurenci v německém spolku „*Beskidenvereinen*“.⁵²

Klub českých turistů v Turnově se tedy snažil podporovat různé spolky a očekával od nich vzájemnou spolupráci. Za své působení odboru jich bylo mnoho, s některými organizacemi udržoval kontakty dlouhé roky, s některými méně. Záleželo také, jak dlouho korporace působila a jak veliký význam měla pro turistický klub.⁵³

⁵¹ Fond KČT – odbor Turnov, Spolupráce s Českým zemským svazem ku povznesení návštěvy cizinců v Království českém 1908-1910, sg. I/11, karton 1.

⁵² Fond KČT – odbor Turnov, Podpora a spolupráce s jinými korporacemi 1896-1939, sg. I/10, karton 1.

⁵³ Více srv. Fond KČT – odbor Turnov, Podpora a spolupráce s jinými korporacemi 1896-1939, sg. I/10, karton 1.

2.4. Vydávání turistických map, plakátů, průvodců a turistická poptavárna

Turnovský odbor měl, jak již víme, na starosti propagaci celého regionu. Snažil se informovat veřejnost a zajistit návštěvníkům dobré materiály, které by sloužily k orientaci v kraji a informovaly o turistických možnostech okolí; tomu sloužily turistické mapy, plakáty a průvodci.⁵⁴

Mapy zpočátku nejčastěji zhotovovali místní učitelé, jelikož nechat je vytisknout například Vojenským zeměpisným ústavem ve Vídni by bylo pro turnovský spolek velmi nákladné; ještě roku 1896 proto zhotovil turnovský učitel František Roštejnský jednu velkou a dvě menší plastické mapy okolí Turnova, jež měly turistům sloužit k orientaci na Turnovsku a v Českém ráji.⁵⁵

O deset let později nechali členové KČT v Turnově objednat u Vojenského kartografického ústavu ve Vídni tři sta map turnovského okresu v měřítku 1:25.000. Nechali je zhotovit v pěti barvách a zaplatili za ně 2.400 korun, kdy jim 1.000 korun přispělo okresní zastupitelstvo a další částkou školní rada. Roku 1908 odbor umístil dvě velké mapy na radnici a na hotelu Slavie a o tři roky později vydal podrobnou barevnou mapku Českého ráje s uvedením všech značených stezek. Roku 1912 turnovský klub umístil velkou mapu před nádražím.⁵⁶

Odbor vydával bezpočet různě kolorovaných a propracovaných plakátů, které také sloužily k propagaci turnovské turistiky. Členové klubu je vyvěšovali na různých místech ve městech, na stanicích KČT, v hostincích a v blízkém okolí. Předávali si je také navzájem s jednotlivými odbory a pomáhali si tak k povznesení turistiky ve svém regionu.⁵⁷

Roku 1898 se klub zúčastnil vydání „*Almanachu lázní a letních sídel českých*“, do kterého zařadil zdařilou reprodukci reklamního plakátu kolorovaného „*Turnov a okolí*“ doprovázeného textem, výtisky pak byly rozdány po veřejných místnostech

⁵⁴ Fond KČT – odbor Turnov, Propagace, tisk a distribuce plakátů 1893-1946, sg. I/8, karton 1.

⁵⁵ SOKOL, c. d., s. 14.

⁵⁶ Tamtéž, s. 119-120.

⁵⁷ Fond KČT – odbor Turnov, Propagace, tisk a distribuce plakátů 1893-1946, sg. I/8, karton 1.

v Turnově a Českém ráji.⁵⁸ Letáky členové spolku posílali a rozdávali na různých akcích, například roku 1907 zaslali velké fotografie a letáky s plánkem a jízdními řády na sportovní výstavu do Berlína a rozdávali je na všesokolských sletech v Praze.⁵⁹ O dva roky později vydal odbor dokonce tři tisíce krásně propracovaných propagačních plakátů Českého ráje.⁶⁰

Turista, který přijel do „turnovského regionu“, hledal atraktivní a zajímavá místa. K tomu měli napomáhat tištění průvodci, které odbor vydával. Publikace nejčastěji popisovaly známé cesty po turistických stezkách, vzdálenosti mezi jednotlivými cíly a památky.

Již roku 1891, tedy ještě před založením odboru Klubu českých turistů v Turnově, vyšel *„Průvodce Českým rájem: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorky“*, jehož autorem byl Josef Zdeněk Prýl a podával informace o všech vypsanych památkách. Roku 1927 se jednou z nejznámějších knih tohoto žánru stal *„Průvodce Turnovem, střediska Českého ráje“* od prof. Josefa Herbsta, který o pár let dříve (1922) napsal příručku *„Turnov“*.⁶¹

Všechny tyto materiály spolu s pohlednicemi z Českého ráje si turisté mohli zakoupit ve stanicích KČT nebo v tzv. turistických poptavárnách, jež spravoval Klub českých turistů v Turnově. Jedno z nejznámějších informačních zařízení v Turnově na nádraží vedl ve dvacátých letech 20. století šéfredaktor Pojizerských Listů Václav Kudrnáč, který značně podporoval turistiku na Turnovsku. Poptavárna se mimo propagaci regionu zabývala vyřizováním dotazů, poskytovala informace nebo obstarávala letní byty a vedla si jejich evidenci. Roku 1911 dle Pojizerských Listů majitel turistické poptavárny vyjednával s některými pražskými knihkupci o zřízení filiální poptavárny „Českého ráje“ v Praze, kde by se prezentoval turnovský region a okolí.⁶²

⁵⁸ Fond KČT – odbor Turnov, Zápisy ze schůzí 1898-1907, kniha 2.

⁵⁹ SOKOL, c. d., s. 120.

⁶⁰ Fond KČT – odbor Turnov, Propagace, tisk a distribuce plakátů 1893-1946, sg. I/8, karton 1.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² *Rozvoj turistiky v „Českém ráji“*, In: Listy Pojizerské, ročník 26, č. 18, Turnov 1911, s. 1-2.

Roku 1936 odbor KČST v Turnově oznamoval, že dne 15. dubna byla otevřena v budově radnice turistická informační kancelář a prosil veřejnost, aby všechny dopisy adresované tomuto zařízení byly doručovány panu Karlu Sochorovi, který se stal úředníkem této kanceláře.⁶³

Téhož roku odbor připravoval pro sportovce „zimní akce“ v Turnově. Za tím účelem vydal několik tisíc letáčků, jež vhodně upozornily na možnost levného ubytování i stravování a výhodného spojení především mezi Kopaninou a Kozákovem. K zajištění úspěchu bylo však zapotřebí otevřít alespoň na sobotu, neděli nebo svátek informační turistickou kancelář, jejíž vedoucí by podával pravidelné sněhové zprávy a všechny potřebné informace pro turistiku v zimních měsících. Kancelář by také musela pracovat v dohodě s železničními úřady. O dva roky později se o místo vedoucího turistické kanceláře znovu ucházel Václav Prádler, který ji vedl již v minulém roce, a tudíž se vyznal ve všech náležitostech a povinnostech vedoucího zařízení.⁶⁴

Poskytované služby se postupem času rozšiřovaly a zdokonalovaly. Turistické poptavárny a informační kanceláře se staly nedílnou součástí cestovního ruchu a turismu.

⁶³ Fond KČT – odbor Turnov, Zřizování korporací 1919-1938, sg. I/4, karton 1.

⁶⁴ Tamtéž.

3. Společenské aktivity

Turnovský odbor si uvědomoval, že pro povznesení turistiky je důležité nejenom vydávat mapy, průvodce a jiné propagační materiály, ale také konat různé společenské aktivity pro širokou veřejnost. Snažil se zaujmout pozornost veřejnosti konáním přednášek, různých zajímavých výletů, sportovními aktivitami, například lezením po skalách či konáním lyžařských závodů v zimě. Všechny tyto činnosti přispěly alespoň k částečnému rozvoji turistiky v oblasti Českého ráje a těšily se zájmu ze strany místních obyvatel i turistů ze zahraničí.

3.1. Přednášková činnost

Přednášková činnost byla velmi oblíbenou kulturní činností. Odbor jich v průběhu své existence zorganizoval stovky. Témata byla zaměřena různě, nejčastěji se však věnovala cestování a turistice, buď v českých zemích, nebo daleko za našimi hranicemi. Taková vystoupení zaznamenávala hojnou účast příznivců cestování. Nechyběla témata přírodovědná, přednášky věnované sportovním aktivitám a turistice, ale také zabývající se českou historií a osobnostmi regionálního i celozemského charakteru. Z toho vyplývá, že si odbor zval k jejich prezentaci osobnosti různého zaměstnání, vzdělání, zájmové činnosti a především z různých koutů země.

Významným vystoupením se stala přednáška profesora Viléma Kurze, člena Klubu českých turistů v Praze, v Turnově dne 14. května 1892. Jeho proslov o důležitosti rozvoje turistiky přispěl k založení turistického odboru v Turnově, což však již víme z předchozí kapitoly o založení odboru KČT v Turnově.

Ve dvacátých letech 20. století zaznamenaly velký ohlas výklady se světelnými fotografickými obrazy (diapozitivy). Členové KČST nejen v Turnově, ale také v Praze, je považovali za účinný propagační prostředek pro rozvoj turistiky. Malé odbory, které si z finančních důvodů nemohly pořídit vlastní diapozitivy, měly možnost si je společně

se slovními doprovody zapůjčit od ústředního klubu v Praze.⁶⁵ Pokud by si odbor přál zapůjčit přednášky i se světelnými obrazy, musel o ně písemně požádat alespoň dva týdny předem. Na základě „*Podmínek pro zapůjčení přednášek s obrazy*“ za ně musel odbor také předem zaplatit. Částka se pohybovala kolem 10 korun za jednu přednášku. Pokud se konaly v jeden den dvě přednášky, zaplatil odbor 20 korun a musel odpovídat za zapůjčené věci a za jejich včasné navrácení autorovi, pokud nebylo určeno jinak. Někdy se stalo, že se některé poničily nebo zcela zničily, v tom případě za ně odbor zaplatil částku v rozmezí 2-10 korun za jeden diapozitiv, samozřejmě podle jeho hodnoty. Poškozené zapůjčené texty byly také pokutovány. Přednášející nesměli do textů psát žádné poznámky, jinak by zaplatili 2 koruny za poškozenou stránku. Pokud text ztratili, museli zaplatit dokonce 100 korun. Všechny tyto sankce byly zaznamenány v „*Podmínkách pro zapůjčení přednášek s obrazy*“.⁶⁶

Členové ústředního klubu i ostatních odborů považovali za velmi důležité vzdělávání mládeže, což se týkalo i cestování a turistiky. Někteří autoři přednášek a světelných obrazů, dokonce i ústřední klub v Praze, proto propůjčovali své materiály zdarma na přednášky pořádané pro děti a mládež v rámci studijních akcí. Podmínkou byl jejich včasný návrat a nepoškození textů a diapozitivů.

Odbor si tedy mohl přednášky zapůjčit ve formě textů a některý z jeho členů je mohl přednést. V lepším případě ale přijali pozvání odboru samotní autoři světelných obrazů s doprovodnými texty a často svými zážitky doplňovali svá vyprávění. Přednášející často putovali a vystupovali na několika místech v zemi. Nejčastěji začínali v Praze a následně se přesunuli do ostatních měst a obcí, kde se jich místní turistické odbory ujaly a často danou přednášku uskutečnily na základě doporučení od ústředního klubu. To však nebylo žádnou podmínkou. Turnovský odbor si zval nejen významné regionální osobnosti, ale také osobnosti proslulé v celé zemi i za jejími hranicemi. Dělo se tak v rámci možností odborů, jak časových, tak i finančních, jelikož někteří přednášející si účtovali úhradu za finanční náklady (cestovné, materiály apod.) nebo neměli dostatek volného času.

⁶⁵ Fond KČT – odbor Turnov, Přednášková činnost 1893-1942, sg. II/1, karton 2.

⁶⁶ Tamtéž.

Odbor Klubu českých turistů v Turnově nezaostával v pořádání přednášek o nic méně než ostatní odbory v okolí. Snažil se pro turnovské obyvatele přichystat vystoupení se zajímavými osobnostmi. Jednou z nich byl světově proslulý cestovatel Enrique Stanislav Vráz (1860-1932), který za svůj život procestoval severní Afriku, Jižní Ameriku, USA, Japonsko, jihovýchodní Asii, Čínu, Koreu, Mexiko a mnoho dalších zemí.⁶⁷ Na všech těchto cestách sbíral cenné předměty, rostliny, zvířata a poznatky, jež později uplatnil ve svých prezentacích. Dne 31. října 1905 pořádal turnovský odbor veřejnou přednášku s cestovatelem Vrázem s názvem „*O troskách indiánských paláců v Yukatanu a zašlé slávě národů amerických*“ spojenou s obrazy projekčního stroje, která se konala v prostorách sokolovny.⁶⁸ Dle Časopisu turistů měla přednáška úspěch jak hmotný, tak i morální.⁶⁹

Pozvání od turnovského odboru přijali například známý cestovatel a spisovatel Alois Svojsík. Turnovu věnoval přednášku s názvem „*Na cestě kolem světa*“, jež byla doplněna 200 světelnými kolorovanými obrazy, zhotovenými odborníkem panem Rudolfem Špillarem. Turnovský odbor ji připravil na 25. listopad 1906. Další přednášky věnované tematicky jiným zemím a kontinentům pronesl profesor Dr. Sixt z Mladé Boleslavi. Název „*Severní Afrikou a na oázy v poušti Sahaře*“ svědčí o tématu přednášky, která se uskutečnila 25. března 1907. Z dalších cestovatelů, kteří účinkovali v turnovské sokolovně, bych zmínila ještě například Karla Domina či Julia Pojmana. Vystoupení tohoto charakteru se stávala na počátku 20. století stále oblíbenějšími, svědčí o tom řada konaných vystoupení i velký počet návštěvníků.⁷⁰

Mnoho přednášek se věnovalo také českému prostředí a zdejší turistice. Český ráj se stal tématem několika vystoupení, která se konala v různých koutech země, ale především v Praze. Za zmínku stojí cyklus přednášek „*Českým rájem I*“ a „*Českým rájem II*“, jenž se uskutečnil v zimní zahradě Národního domu na Královských Vinohradech. Cyklus doplňovaly světelné obrazy Rudolfa Špillara a slovem je

⁶⁷ E. St. Vráz napsal několik cestopisů, např. *Z cest E. St. Vráze* (1898), *Napříč rovníkovou Amerikou* (1900), *V Siamu, v zemi bílého slona* (1901), *Čína* (1904), *Z dalekých světů* (1910).

⁶⁸ Fond KČT - odbor Turnov, Přednášková činnost 1893-1942, sg. II/1, karton 2.

⁶⁹ Časopis turistů, ročník 18, č. 3, Praha 1906, s. 110.

⁷⁰ Fond KČT - odbor Turnov, Přednášková činnost 1893-1942, sg. II/1, karton 2.

doprovázel František Čermák. První část s tématem „*Hrubá Skála a Trosky*“ se odehrála 30. ledna 1904 a druhá nazvaná „*Prachovské skály a Kost*“ byla prezentována 4. února 1904. Obě přednášky zorganizoval *Český klub fotografů amatérů v Praze*.⁷¹

Významnou osobnost, která prezentovala Turnov a Český ráj, představoval prof. Josef Vítězslav Šimák. Díky jeho historickým znalostem a lásce k rodnému kraji vzniklo několik zajímavých přednášek. Profesor byl zasloužilým rodákem Turnova, jeho práce budila obdiv a nebylo tomu jinak i v tomto případě. Přednášky o historii a turnovském regionu vyvolávaly zájem nejenom u místních obyvatel, ale i u přívrženců turistiky a Českého ráje. Jedna z nich s názvem „*Českým rájem*“ je uložena ve fondu Odbor Klubu českých turistů Turnov v okresním archivu v Semilech. Text je v podstatě průvodcem ke světelným obrázkům, jež měly být použity při vystoupení a je na něm viditelné, díky jeho vepsaným poznámkám, kterak autor přiřazoval odstavce k diapozitivům.⁷²

Za dobu své existence uspořádal turnovský odbor mnoho takových besed, přednášek, akcí a podobných událostí. Jelikož rozsah práce není neomezený, není možné vypsát stovky účinkujících a jejich přednášky.⁷³

3.2. Pořádání výletů

Jak už jsem se zmínila v první kapitole, turistika se značně rozšířila v 19. století. V oblibě byly snad všechny druhy výletů, které se daly uskutečnit v rámci možností tehdejší doby. Někteří turisté dávali přednost jednodenním vycházkám, jiní měli raději vícedenní či týdenní pobyty, kdy bylo možné procestovat více zajímavých míst nebo památek. Oblíbenými se stávaly také rodinné procházky často spojené s příjemným posezením v přírodě, doplněné malým občerstvením. Cestování na více dní si však mohly dovolit pouze majetnější vrstvy obyvatel. Chudí obyvatelé, především z vesnic, neměli dostatek volného času a financí, aby mohli opustit statek nebo své živobytí

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Více srv. Fond KČT - odbor Turnov, Přednášková činnost 1893-1942, sg. II/1, karton 2.

a odjet na několik dnů pryč. Vlaky, občerstvení i zábava nebyly levné, zvláště pro nemajetné obyvatele.

Se vznikem různých spolků (okrašlovacích spolků, Sokola, Klubu českých turistů) se začala turistika organizovat. Díky Klubu českých turistů a dalších odborů se pořádala celá řada výletů. V oblasti Českého ráje se uskutečnilo bezpočet „zájezdů“, zásluhu na nich měli členové Klubu českých turistů v Turnově (dříve také Okrašlovací spolek v Turnově). Český ráj byl atraktivní lokalitou a mířili sem turisté ze všech koutů Čech i zahraničí. Odbor pořádal výlety v Českém ráji pro veřejnost, ale také pro ostatní členy Klubu českých turistů, jež o to projevíli zájem. Samotní členové odboru si často stanovili datum a vydali se na pěší túru zdejší krajinou nebo přijali pozvání od jiných korporací. Členové místního odboru znali zdejší krajinu poměrně dobře, vymýšleli proto zajímavé trasy se spoustou zastávek. Nejčastěji vedly cesty po známých trasách, které si odbor sám vytvářel a udržoval. Jednou z nejfrekventovanějších se stala Zlatá stezka Českého ráje, jež byla zároveň nejdelší. Původně vedla z Mladé Boleslavi do Jičína a obsahovala atraktivní památky a přírodní úkazy (viz kapitola Turistické stezky).

Turnovský odbor nechával v rámci pořádání výletů tisknout letáky s lákavými pozvánkami na danou akci, jež většinou obsahovaly cíl cesty, datum a místo startu, popřípadě nějaké další informace, například k možnému občerstvení, zpáteční cestě či financím. Výlety se konaly v každém ročním období; v zimních měsících se dalo dostat do cíle na saních. O ubytování a stravování se staraly zdejší hostince, hotely a pensiony.

3.3. Zábavní vlaky

Pro rozvoj turistiky a zvýšení návštěvnosti Českého ráje byla důležitá dopravní dostupnost. Od poloviny 19. století znamenaly vlaky hlavní dopravní spojení mezi jednotlivými turistickými cíli. Turnovský odbor usiloval o znovuzprovoznění tzv. zábavních (výletních) vlaků, které by doplňovaly v letním období každodenní vlakové spoje. Jejich trasa vedla především z Prahy do Turnova a zpět, v některých případech mohli turisté pokračovat až do turistických center v Krkonoších. Měly posloužit

především jako doplňující spoje, které by využívaly obzvláště skupiny výletníků a turistů z Čech i zahraničí. V roce 1893 se turnovský odbor spolu s ústředním pražským klubem obracel se žádostí na ředitelství c. k. severní dráhy o obnovení „zvláštních“ vlaků z Prahy do Turnova a zpět. Tyto spoje byly totiž v minulém roce zrušeny kvůli vysokým nákladům a nízkým ziskům. Ředitelství c. k. privátní severní dráhy ale žádosti nechtělo vyhovět především díky zkušenosti z minulého neúspěšného roku. Odbor v Turnově obhajoval svou žádost tím, že se situace zlepší, jelikož nově zřízená rozhledna na Kopanině a hrad Frýdštejn se stanou novými lákadly pro turisty.⁷⁴

Roku 1902 se severní dráhy rozhodly vydat „*Ustanovení pro provedení zvláštních vlaků pro větší společnosti, spolky, poutníky atd.*“ V těchto ustanoveních dráhy požadovaly před odjezdem zájezdu zaplatit zálohu; za jednu cestu, jedním směrem 100 korun; tu museli účastníci zájezdu zaplatit nejpozději 48 hodin před odjezdem. Zpáteční „zvláštní“ vlaky si musel podnikatel nebo spolek objednat nejdéle 14 dní před odjezdem. Dráhy si také určovaly platnost zpátečních jízdenek, počet vagónů, které pro danou akci vypraví a podobně. Společnost severních drah tak chtěla zřejmě předejít ušlým ziskům ze zrušených akcí a dalším zbytečným nákladům.⁷⁵

Zábavní vlaky byly využívány velkým počtem turistů a prospívaly cestovnímu ruchu nejenom v oblasti Českého ráje, ale v celých našich zemích. Turnovský odbor se také snažil vylepšit situaci kolem jízdních řádů, protože do některých turistických center jezdilo velmi málo spojů, které často nevyhovovaly obyvatelům Turnova i turistům.⁷⁶

⁷⁴ Fond KČT – odbor Turnov, Zábavní vlaky, úprava jízdních řádů 1893-1929, sg. II/5, karton 2.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

4. Péče o památky a udržování vlastních zařízení

Odbor KČT v Turnově, jak již víme, byl velmi činnou organizací, která usilovala o to, aby město Turnov a jeho okolí nezůstaly pouze pustým a smutným místem, často nazývaným „městem polodrahokamů“. Odbor vyvíjel snahu získat správu nad různými památkami, snažil se vytvořit nebo obnovit velký počet turistických cest a stezek a zajistit snadnější přístup k zajímavým turistickým cílům. Odbor částečně převzal činnost *Okrašlovacího spolku v Turnově* a přál si dosáhnout příjemného prostředí pro turisty nejen z českých zemí, ale také ze zahraničí.

Z předchozí kapitoly víme o některých plakátech, turistických průvodcích a informačních mapách, které měly sloužit k propagaci a získávání informací. Námětem těchto propagačních materiálů byla často níže pojmenovaná místa a objekty, jež se snažily nalákat svou atraktivitou nebo historickou hodnotou. Některé památky byly ve vlastnictví Klubu českých turistů v Praze a turnovský odbor je pouze spravoval. Ale ani jejich správa nebyla lehkým úkolem. Náklady, které byly spojené s údržbou a opravami, nebyly nízké a odbor byl rád za každý finanční příspěvek a pomoc. Výčet všech těchto památek a zařízení by byl obsáhlý, proto jsem se rozhodla vybrat pouze některé, jež turnovský odbor spravoval a byly důležitými středisky pro turistiku v Českém ráji.

4.1. Rozhledna na Kopanině

Již na jaře roku 1892, kdy se zakládal odbor Klubu českých turistů v Turnově, usilovali jeho členové o založení rozhledny, která by se tyčila na hoře Kopanině u Frýdštejna. Proč chtěl KČT v Turnově postavit rozhlednu právě zde, lze poměrně snadno pochopit. Podle místních kronikářů a pamětníků to bylo z několika důvodů. Za prvé, poloha hory Kopaniny poskytovala rozsáhlý výhled do krajiny, kde mohl člověk vidět velký kus Českého ráje; stala by se výborným turistickým cílem a napomohla by tak celkově k povznesení turistického ruchu. Za druhé se zde otvírala otázka národnostní. Německý horský spolek plánoval zrealizovat podobný nápad jako turnovští

milovníci turistiky; to by však znamenalo, že by tuto část území spravovalo německé obyvatelstvo.

V této době měla národnostní otázka velký význam a je možné, že i z tohoto důvodu projevil oba národy zájem na stavbě rozhledny. Někteří obyvatelé Turnova nezaváhali a jednali rychle. Pozvali na návštěvu několik zástupců z ústředního klubu, aby si prohlédli návrhy na stavbu rozhledny a nějaký z nich schválili. Ti souhlasili pod podmínkou, že se ustaví v Turnově samostatný odbor Klubu českých turistů a následně na to vybere dobrou polohu pro zbudování rozhledny a bude o ni pečovat stejně tak jako o hrad Frýdštejn.⁷⁷

Ještě v tomto roce se odboru podařilo vykoupit pozemek a zajistit přístup na vrch Kopaniny. Když se všechny tyto základní úkoly splnily, přicházely návrhy, jak by měla rozhledna vypadat. Nákrešů obdržel odbor hodně, jejich autoři projektovali rozhledny především železného nebo kamenného typu. Železnou konstrukci se snažila prosadit *Pražská akciová strojírna Ruston*; kamenná stavba se měla zase podobat rozhledně na Žalém, jež se nachází ve vrchlabském okrese a kterou zde nechal vystavět hrabě Jan Harrach. Po dlouhém rozhodování ani jeden z těchto návrhů neprošel. Nakonec zvítězil jednoduchý válcový typ z cihel. Projekt a jeho rozpočet (náklad zhruba 2.400 zlatých) vypracoval Ferdinand Bub, stavební inženýr z Turnova, jehož podrobné plány rozhledny jsou vloženy do obrazových příloh.⁷⁸

Po vypracování projektu musel odbor vybrat nejvhodnějšího stavitele. Rozhodli se pro stavební firmu *Karel Knop z Turnova*, jejíž návrh se jim zdál nejlepší a nejvýhodnější. Dne 28. srpna 1893 jim frýdštejnský starosta Richtr vydal povolení ke stavbě.⁷⁹

Při realizaci jakéhokoli projektu je potřeba vzít v úvahu finanční možnosti. Nebylo tomu jinak ani v tomto případě. Odbor počítal s velkým finančním příspěvkem od ústředního klubu, ale toho se bohužel nedočkal. Pražský klub to zamítl s tím, že by pak musel podporovat takovými částkami i ostatní odbory, a to by samozřejmě nebylo

⁷⁷ BROŽ, J.: *Rozhledně Kopanině je 110 let*, In: *Od Ještěda k Troskám*, ročník 11, č. 3, Turnov 2004, s. 167.

⁷⁸ Fond KČT – odbor Turnov, Rozhledna Kopanina 1892-1940, sg. IV/1, karton 2.

⁷⁹ BROŽ, c. d., s. 167.

možné, jelikož nedisponoval tolika penězi. I tak se ale ústřední klub zavázal půjčit alespoň polovinu prostředků na stavební náklady prostřednictvím splátek; odbor jim měl tuto částku vracet ze vstupného a postarat se o to, aby kovové schody dodala nějaká česká firma a nikoli německé „liberecké železniční slévárny“. Zbytek kapitálu si musel odbor sehnat sám.⁸⁰ Přispěly nejen městské instituce (obecní zastupitelstvo, okresní výbor Turnov), ale také řada ochotných soukromníků. Materiál si opatřili z různých zdrojů; „*cihly z panské cihelny barona Aehrenthala, vápno z železnobrodské vápenky, pískovce z oblasti Voděrad, železné věci od berounského obchodníka H. Roubíčka*.“⁸¹

Rozhledna se dočkala položení základního kamene v neděli 29. října 1893. Za účasti asi třiceti členů odboru vložili do vyzděného otvoru skleněnou neprodyšně uzavřenou láhev, kam účastníci dali dvě čísla časopisů Národních Listů (z nichž jedno vyšlo tentýž den), několik penízků a pamětní list obsahující tento text: „*Léta Páně 1893, za panování T. M. císaře a krále Františka Josefa I., položen v neděli dne 29. měs. října základní kámen ku stavbě rozhledny, jež péčí a nákladem (ku stavbě rozhledny) odboru Klubu českých turistů v Turnově“ a přispěním mateřského spolku „klubu českých turistů v Praze“, dle návrhu Ferdinanda Buba, inženýra a prací stavitele Karla Knopa, obou v Turnově, zbudována býti má*.“⁸²

V zimě byl však tuhý mráz, a proto museli stavbu pozastavit a ochránit ji před ním. I přes tyto nepříznivé okolnosti dostavěli rozhlednu v neuvěřitelně krátké době sedmi měsíců.⁸³ Slavnostní zahájení otevření rozhledny na Kopanině se konalo 3. června 1894. Plánovaný program měl začít srazem dobrovolných účastníků v půl jedné odpoledne na turnovském nádraží, odtud odjezd na Malou Skálu a pak pochod na Kopaninu. Na Kopanině měl zaznít zpěv sborů a potom bylo v plánu otevření rozhledny, aby se účastníci mohli „pokochat“ výhledem z vysokého cimbuří rozhledny. Následně se měli přemístit ke zřícenině Frýdštejna, kde měla proběhnout prohlídka hradu, který se předával Klubu českých turistů v Praze. Návrat skupiny plánovali kolem

⁸⁰ Tamtéž, s. 168.

⁸¹ Tamtéž, s. 168, jednalo se o židovskou firmu H. Roubíčka.

⁸² MČR Turnov, archivní fond KČT – odbor Turnov, Zápis z schůzí 1892–1898.

⁸³ BROŽ, c. d., s. 168.

sedmé hodiny večerní vlakem.⁸⁴

Slavnostní otevření mělo velký úspěch. Z nové rozhledny měli radost nejen turnovští obyvatelé, kteří se těšili na budoucí návštěvu českých a zahraničních turistů, ale především členové odboru. To se jim splnilo, protože rozhledna Kopanina se těšila velkému zájmu. S postupem času musel odbor zajišťovat její údržbu. Opravy byly nutné a rozhledna se dočkala například výměny mřížek v oknech roku 1906 nebo o rok později vylepšení hromosvodu. Na jaře roku 1936 se dokonce členové odboru rozhodli prosadit názor zastřešení vrcholu prosklenou skleněnou kupolí.⁸⁵ Po vyhlášení Mnichovské dohody roku 1938 spadal vrch Kopaniny pod německou správu, tudíž Klubu československých turistů byla odebrána i rozhledna. Rozhledna během druhé světové války chátrala a německá vojska zde skladovala zbraně a munici. Po ukončení války byla rozhledna zpustlá a zničená, ale i přesto se ji odbor snažil zachránit, což se mu nakonec podařilo.

4.2. Hrad Frýdštejn

Již v předchozí kapitole jsem se zmínila o hradu Frýdštejn, jenž má bohatou historii, která sahá až do 14. století. Sídlo zde několik šlechtických rodů. Mezi nedoložené vlastníky, kteří zde pobývali, mohli patřit členové rodu Bibrštejnů. Dalšími majiteli hradu byli na počátku 15. století páni z Kováně.⁸⁶ V dalším období prošlo hradem několik rodů a vlastníci se stále měnili, zmíním se proto pouze o některých

⁸⁴ Fond KČT – odbor Turnov, Rozhledna Kopanina 1892-1940, sg. IV/1, karton 2.

⁸⁵ BROŽ, c. d., s. 172.

⁸⁶ Rodové sídlo měli sice v Mladé Boleslavi, ale i tak se stali jedním z významných rodů, kteří hrad obývali. Bohuš z Kováně (horlivý katolík, který byl účastníkem dobývání Karlštejna) pojal Frýdštejn za své sídlo a stal se tak roku 1410 jeho jediným majitelem; jak víme z erekcčních a konfirmačních knih z let 1409 -1410. Nárok na hrad podle konfirmačního práva ve Vlastibořicích si ve dvacátých letech dělali i páni z Doubravan. Je možné, že některý z těchto šlechticů sídlil na hradě spolu s Bohušem z Kováně. V období husitských válek byl frýdštejnský hrad důležitým „informátorem“ pro katolickou Lužici, protože monitoroval pohyb husitských vojsk. Není překvapením, že se jej pokusily dobýt oddíly táborsko-sirotčího vojska. Obléhání hradu trvalo až do druhé poloviny srpna roku 1432, kdy husitští hejtmani usoudili, že pro ně Frýdštejn není tak důležitý. Když Bohuš z Kováně podepsal dohodu, že již nebude husitským oddílům škodit, táborsko-sirotčí vojsko od táhlo. I přesto, že katolík Bohuš z Kováně pocházel z nízkého šlechtického rodu, dokázal si získat důvěru jiných a rozmnožit svůj majetek.

z nich: nejvyšší zemský sudí Jan Zajíc z Házmburka, vladyka Fridrich Ojř z Očedělic, Vilém Zub z Landštejna, Jan Dubecký z Dubče, nejvyšší purkrabí Jan z Vartemberka a následně jeho syn Adam, dále také císařský rada Jan z Oppersdorfu, který jej získal jako konfiskát v polovině 16. století. Dalším majitelem frýdštejnského panství se stal slavný rod Smiřických, který byl ve své době velmi vlivný a bohatý.⁸⁷ Nejen Jan z Oppersdorfu, ale také Albrecht z Valdštejna jej dostal díky konfiskaci, stejně jako většinu hradů, v tomto kraji; Frýdštejn se tak stal součástí jeho frýdlantského vévodství. Dalším byl Giovanni Luigi Isolani.⁸⁸ Hrad patřil také knížatům Rohanovým, kteří vlastnili hrad až do roku 1892! Když zemřel jeden z nejznámějších knížat, Kamil Rohan, rozhodla se správa sychrovského panství prodat zříceninu hradu, frýdštejnskému usedlíkovi Václavu Müllerovi. Co není zcela podložené, ale často veřejností přijímáno, je fakt, že zdejší usedlík využil již chátrajícího hradu k vlastní potřebě a začal ho postupně bořit a využil zříceninu jako „lom kamene“⁸⁹ Naštěstí se mu nepodařilo hrad zcela zničit a po jeho smrti přešla správa hradu na město Turnov. Následně na to odkoupil hrad Okrašlovací spolek v Turnově.⁹⁰

Dne 25. února 1894 hrad zakoupil ústřední KČT, jelikož Okrašlovací spolek pro Turnov a okolí nestačil na jeho náročnou údržbu. Odbor KČT v Turnově se stal jeho správcem ve stejný den, kdy se zpřístupnila rozhledna na Kopanině. Jeho údržba stála mnoho úsilí a finančních prostředků. Hrad Frýdštejn prošel několika opravami. Především bylo zapotřebí zpevnit zdivo, které se rozpadalo a sesouvalo dolů. Roku 1900 se konala důležitá oprava hradu z nákladů Klubu českých turistů v Praze a za dohledu turnovského odboru. Oprava spočívala v tom, že zdi byly zpevněny cementem, sklepení vyčištěno, vše s ohledem na to, aby hrad nebyl moc změněn. Bylo nutné vybudovat zábradlí, schody a další úpravy k bezpečnějšímu pohybu na daném místě.⁹¹

⁸⁷ ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Frýdštejn. Zřícenina hradu severozápadně od Železného Brodu*, Dobrá 2005, s. 12–21.

⁸⁸ Giovanni Luigi Isolani bojoval na straně katolíků v bitvě na Bílé hoře. Císař Ferdinand II. Štýrský mu 5. července 1636 daroval dubsko-frýdštejnské panství v ceně 158 585 zlatých. Po jeho smrti panství zdědily jeho dvě dcery Anna Marie Alžběta a Regina.

⁸⁹ ŠPRÁCHAL, c. d., s. 24.

⁹⁰ Tamtéž, s. 25.

⁹¹ Fond KČT – odbor Turnov, Hrad Frýdštejn 1892–1940, sg. III/1, karton 2.

Roku 1914 projektoval restauraci hradu Frýdštejna ing. Karel Salač, který podal několik návrhů na opravu objektu. Klub se také snažil zajistit samostatný dozor na hradě, který by vykonával prohlídky, a zároveň chtěl zabránit vandalismu, rozmáhajícímu se v těchto oblastech. Ústřední klub byl sice ochoten přispět nějakou částkou na opravy, ale především požadoval, aby si odbor sehnal vlastní finance – ať už prostřednictvím půjček, příspěvků nebo finančních darů.⁹²

4.3. Riegrova mohyla a chata na Kozákově

Nejvyšší bod Českého ráje Kozákov měl po celou dobu své existence „pustý vrch“. Roku 1901 nadhodil akademický malíř Jan Prousek ze Svijan myšlenku, že by se mohla na vrchu Kozákova zbudovat rozhledna s pseudorománskou kaplí věrozvěstů +Konstantina a Metoděje. Navrhoval, že by mohla být ozdobena mozaikou z polodrahokamů, jež tolik charakterizovaly tuto oblast.⁹³ Jelikož v této době propukl fenomén budování rozhleden, měla být i na kozákovské kapli vyhlídková věžička.⁹⁴ Tento poměrně nákladný návrh se ale neuskutečnil.

O několik let později (nejspíše roku 1904) podal návrh na postavení Riegrovy mohyly, jež by byla památníkem připomínajícím osobnost Františka Ladislava Riegra. Následně na to vzniklo *Družstvo pro postavení Riegrovy mohyly na Kozákově*. Předsedou se stal lékárník a starosta města Josef Radeš, který se později velmi zasloužil o výstavbu Riegrovy chaty. „Na jaře roku 1903 dopravil Jan Sedlický, hostinský z turnovské sokolovny, na vrchol Kozákova velký dvoumetrovy otesaný balvan jako základ budoucí mohyly, na vrcholu byla vztyčena žerd' s červenobílým praporem a další plány nebraly konce.“⁹⁵

Dr. Josef Kalfus, tehdejší předseda KČT, si dokonce představoval na vrcholu obrovský krajinný park, doplněný malým muzeem. Výbor Družstva si dokonce vyžádal

⁹² Tamtéž.

⁹³ <http://www.kct.semily.cz>, 7. května 2010.

⁹⁴ HOJDA, Zdeněk: *Riegrův pomník na Kozákově*, In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 8, Semily 2003, s. 287.

⁹⁵ Tamtéž, s. 288-291.

stanoviska slavných pražských umělců Antonína Wiehla a Josefa Václava Myslbeka. Výsledek byl takový, že Wiehl se přimlouval za „čistou“ mohylu bez dalších architektonických prvků a Myslbek doporučil zřízení mauzolea, přičemž by sám věnoval sochu Riegra, kterou by vypracoval.⁹⁶ Roku 1906 vypsali *Spolek inženýrů a architektů* soutěž o nejlepší návrh Riegrovy mohyly. Výsledky byly vyhlášeny na schůzi turnovského spolku v říjnu roku 1907 a zvítězil návrh architekta Petříka. Plán postavit tuto mohylu však zhatila válka a stavba musela počkat.⁹⁷

Nadšení pomalu opadalo a nakonec se roku 1911 objevily dva protichůdné postoje. Na jedné straně byl JUDr. Antonín Kalfus, kterému se jevilo jako nejlepší řešení postavit památce Riegra mohylu. S tím souhlasili i další členové výboru jako například turnovský starosta Josef Radský a jednatel výboru Václav Palma. Na druhé straně byli zastánci plánu, který podporovali především turnovští turisté, kteří by nejraději postavili na kozákovském vrchu rozhlednu nebo vyhlídkovou věž. Tuto vizi podporoval ve výboru Družstva Karel Resl, profesor gymnázia. Všechny tyto spory nakonec vedly k vyhlášení nové soutěže. Došlo znovu mnoho návrhů. Nejprve to vypadalo, že je „vítězství“ spíše na straně Družstva a Karla Resla, ale debaty se spíše přirostřovaly, než aby nacházely nějaké schůdné východisko. Trnem v oku odpůrcům byly především plány spojit mohylu s turistickou chatou a výletní restaurací. Roku 1913 byla proto vyhlášena nová soutěž. Návrhů se sešlo několik, ale nechtěným výsledkem bylo, že se jejich autoři téměř vždy vraceli k námětu mohyly. Přes všechny tyto snahy přerušila činnost Družstva válka.⁹⁸

K dalšímu jednání o jejím zbudování došlo až roku 1923, kdy předseda odboru KČST v Semilech, Vilém Petržilka navrhl, aby místo památníku nechali členové župy postavit chatu sloužící k turistickým účelům. O rok později vybrali návrh chaty a projektant architekt Jan Václavík spolu s předním českým architektem Otakarem Novotným vypracovali její celkový projekt; v dubnu roku 1926 jej zadali staviteli Rudolfo Kousalovi z Železného Brodu. V srpnu téhož roku se mohl položit základní

⁹⁶ Tamtéž, s. 291.

⁹⁷ Tamtéž, s. 292.

⁹⁸ Tamtéž, s. 292-294.

kámen k Riegrově chatě.⁹⁹

Podle zdrojů z dobového tisku přispělo finančně především *Družstvo pro postavení Riegrovy mohyly na Kozákově* úhrnnou částkou asi 50.000 korun pod podmínkou, že chata ponese Riegrovo jméno. Klub s nabídkou souhlasil a družstvo se rozešlo. Zbytek finančního kapitálu na stavbu darovaly další instituce (Městská spořitelna v Turnově), korporace a obětaví soukromníci z Turnova, Jičína, Semil, Železného Brodu a dalších obcí, které tak chtěly pomoci rozvoji turistiky. Odbor tedy tímto způsobem získal potřebnou částku (přes 100 tisíc korun)¹⁰⁰ a stavba se mohla dokončit. KČST v Praze pověřil její správou odbor KČST v Semilech.¹⁰¹

Velkolepé otevření chaty se konalo 24. června 1928. V půl druhé odpoledne se sešli příznivci turistiky z nejbližšího okolí Turnova a Českého ráje. Předseda župy Českého ráje KČST prokurátor Pech zahájil slavnost. Po něm následovala stručná řeč jednatele okresní správní komise Vejvody o vzniku chaty. Pokračovaly další projevy, mimo jiné také řeč předsedy KČST senátora Hrubého. Poté byl objekt předán do správy župy Českého ráje KČST. Nechyběla také večerní turistická beseda konající se v semilské sokolovně.¹⁰²

Analýza několika pramenů a dobového tisku naznačuje, že se turnovský odbor cítil i vzhledem ke svým zásluhám, kterými se přičinil o stavbu Riegrovy chaty na Kozákově, přehlížen a nedoceněn. V novinových článcích nacházíme dokonce stížnosti a menší protesty z řad čtenářů, kteří nechápali lhostejnost k turnovskému odboru ze strany župy Českého ráje a ústředního klubu v Praze. Na základě srovnání s jednatelemskými zprávami odboru KČST v Turnově musíme podotknout, že odbor vytýkal ústřednímu klubu spíše protěžování jednotlivých odborů, což mělo za následek nepřátelskou atmosféru mezi samotnými odbory.¹⁰³

⁹⁹ <http://www.kct.semily.cz>, 7. května 2010.

¹⁰⁰ *K otevření Riegrovy chaty KČST na Kozákově*, In: Hlasy Pojizerské, ročník 43, č. 26, Turnov 1928, s. 1.

¹⁰¹ HERBST, Josef: *10 let Riegrovy turistické chaty na Kozákově*, In: Pojizerské Listy, ročník 53, č. 36, Turnov 1938, s. 1.

¹⁰² *Otevření Riegrovy chaty na památném Kozákově*, In: Hlasy Pojizerské, ročník 43, č. 26, Turnov 1928, s. 2.

¹⁰³ Např. *Rubrika čtenářů*, In: Hlasy Pojizerské, ročník 43, č. 26, Turnov 1928, s. 4.

4.4. Studentské noclehárny a stanice KČST

Turistika nevedla jenom k fyzické zdatnosti, ale byla také velkým přínosem ve vzdělávání. Zaměřovala pozornost na děti a mládež, především na studenty. Studenti, kteří neměli dostatek peněz na turistiku a chtěli se jí věnovat, dostávali od turistických organizací peněžní příspěvky, které mohli využívat například pro prázdninové cestování. Odbory zřizovaly studentské fondy, kam směřovala část výdělků z pořádaných veřejných přednášek, kulturních akcí či darů. Nejenom fondy, ale i studentská stipendia, udělovaná studentům z ústředního klubu, a finanční částky od velkých odborů, jim umožňovaly vykonávat vzdělávací výlety a kurzy.¹⁰⁴ Pokud si student požádal o stipendium, musel následně prokázat, často prostřednictvím popisu, že cestu absolvoval. Každoročně se nejlepší popis vyhodnocoval a následně odměňoval.

Na konci 19. století se objevovaly tzv. studentské noclehárny pro studenty a žáky. Tyto noclehárny byly často zdarma a správci zde podávali snídani a večeře. Někteří nemajetní, chudí studenti dostávali snídani nebo večeři zdarma. To byl velmi pozitivní pokrok v odvětví turistiky.¹⁰⁵

Turnov jako jedno ze čtyř prvních měst severovýchodních Čech založil studentskou noclehárnu roku 1889. Další noclehárny vznikly v Jilemnici, Trutnově a na Labské boudě. Ústřední klub v Praze dokonce založil svou studentskou noclehárnu až roku 1896, a to jen na dobu prázdnin. V dubnu 1896 KČT v Praze oficiálně vyhlásil výzvu k budování studentských nocleháren. Vydal „*Řád studentských nocleháren*“ a zároveň prováděl propagaci.¹⁰⁶

Do těchto akcí zasahovala také zemská školní rada. Roku 1897 svolila doručovat žákům seznamy studentských nocleháren, které vydával KČT. Bohužel jim ale zároveň zakazovala letní prázdninový kurz pro studenty středních škol. V tomto roce byla také vyhlášena akce „*budování studentských nocleháren*“. Jejich počet se tím pádem rapidně

¹⁰⁴ SOKOL, c. d., s. 24.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 26.

zvyšoval na celém českém území.¹⁰⁷

Každý odbor si zvolil svého správce noclehárny, který se staral o její chod, vydával studentům turistické legitimace, kterými se prokazovali při pobytu v noclehárně, a staral se o jejich stravování. Jak už jsem zmínila, i turnovský odbor měl svou studentskou noclehárnu. Dokonce se mu podařilo zřídit fond pro podporu studentů, díky němuž se počet nocujících rok od roku zvyšoval. Ve dvacátých letech 20. století bylo možno studentskou noclehárnu vidět v Jičínské ulici (naproti radnici) v hostinci U Jislů, kde se mohlo ubytovat zhruba sto osob. Správcem byl v té době pan Josef Jiroš, kterému se všechny budoucí pobyty musely nahlásit, jelikož v období sezony, zhruba od dubna až do července, bývala noclehárna denně plná. Další významnou noclehárnu lze najít v turnovské Slavii, kde se také konaly různé výstavy a besedy.¹⁰⁸

Nocleh ve studentské noclehárně, dle návrhu „*Řádu studentských nocleháren*“ z roku 1896, měl být zajištěn ve vzdušné místnosti, opatřené jednoduchými lůžky nebo slamníky s příkryvkou, prostředky na mytí a kartáč k čištění oděvu a obuvi. Na noclehárnu dohlížel dozorce, kterého jmenoval místní odbor. K jeho povinnostem patřilo postarat se o pořádek v budově a správný chod celého zařízení. Vedl si ubytovací knihu, účty a musel studentům zajistit stravování. Výkaz o ubytování zasílal vždy po 1. říjnu daného roku ústřednímu výboru klubu, z něhož výbor podával výroční zprávy o noclehárnách valné hromadě klubu a všem majitelům těchto zařízení. Klub českých turistů v Praze každoročně prezentoval seznam turistických nocleháren, nejdéle do 1. června toho roku. Pro studenty, kteří chtěli využít služeb nocleháren, vydával klub legitimace pověřené správou ústavu. Bez této legitimace nemohl nikdo využít služeb poskytovaných zařízením.¹⁰⁹ Pokud si to mohl student dovolit, vybíraly se 2 Kč za osobu na den.¹¹⁰

Stanice KČST byla zařízení spojená se službou ubytovací i stravovací, například jako hotely a hostince. Na základě poptávky je Klub československých turistů a jeho

¹⁰⁷ SOKOL, c. d., s. 25.

¹⁰⁸ Fond KČT – odbor Turnov, Studentské noclehárny, letní byty, ubytování hostů 1892-1946, sg. IV/2, karta 3.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ HERBST, Josef: *Turnovsko – střed Českého ráje*, Turnov 1927, s. 20.

župy i odbory povinně doporučovaly turistům a při sestavování programů hromadných výletů a zájezdů jednotlivých odborů jim dávaly přednost. Stanice povinně propagovala Časopis turistů, který obdržela od ústředního klubu a nechávala vyvěsit různé plakáty klubu, pozvánky na výlety a další tiskopisy, které jim spolek dodával. Čistota a pořádek v celém objektu, slušná a přívětivá obsluha, dobré jídlo a pití za přiměřené ceny byly základem spokojenosti turistů, proto odbory usilovaly o to, aby jejich stanice v okolí dodržovaly tyto zásady. Zvenčí na viditelném místě podnik vyvěsil za poplatek 25-100 korun vypůjčenou tabulku s nápisem „*Stanice Klubu československých turistů*“. Tabulky jiných organizací a spolků nesmělo zařízení používat. Stanici mohlo ústředí, kdykoli bez udání důvodů zrušit a odebrat označení.¹¹¹

Podnik také musel za své náklady pořídit knihu se zajímavými místy v Českém ráji, která by sloužila turistům, a vyvěsit seznam vlakových a autobusových spojů, jež by mohl turista potřebovat. Členové KČST dostávali slevy a jiné výhody na stravu a popřípadě i ubytování, které jim vedoucí stanice odečetl na konci pobytu. Vše bylo podmíněné předložením legitimace KČST.¹¹²

Roku 1892, hned po založení odboru Klubu českých turistů v Turnově, mohli turisté využít šest klubových stanic: u Šustrů, ve Slavii, u Petrohradu, u Korunního prince, u Českého granátu a Grandhotelu.¹¹³ Během let se počet stanic zvyšoval a turisté se mohli ubytovat přímo v Českém ráji.¹¹⁴

Často se ale stávalo, že některé objekty nebyly zcela připraveny na tak velký nápor turistů. Doklad o takovém případě máme z dopisu jednatele brněnského Klubu českých turistů z 8. července 1936, kde pisatel upozorňoval na nekvalitní služby a vybavení hotelu Valdštejnského domu v lázních Železnice nebo na neschopnost ubytovacích služeb zajistit vyhovující nocování v pensionu Zátíší. Odbor obdržel také kladné ohlasy, které děkovaly za příjemný pobyt v Českém ráji. Některé dopisy došly

¹¹¹ Fond KČT – odbor Turnov, Studentské noclehárny, letní byty, ubytování hostů 1892-1946, sg. IV/2, karton 3.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ MČR Turnov, archivní fond KČT – odbor Turnov, 1. zápisní kniha 1892-1898.

¹¹⁴ Fond KČT – odbor Turnov, Studentské noclehárny, letní byty, ubytování hostů 1892-1946, sg. IV/2, karton 3.

dokonce ze zahraničí a jejich autoři vzkazovali, že se těší na další návštěvu.¹¹⁵

Celkový seznam fungujících stanic a letních bytů vycházel pravidelně v Časopise turistů.¹¹⁶

4.5. Turistické stezky

Klub se také zabýval vyhledáváním turistických stezek. Najít ty nejhezčí a nejzajímavější bylo pro turistiku rozhodující, ale také obtížné. Na některá místa se turista nemohl dostat, jelikož mnoho z nich nebylo přístupných ani pěšinami; například místa rozhledů, skalní útvary – později nazývané skalní města, zákoutí kaňonů řek či potoků a mnoho dalších přírodních zajímavostí. Členové klubu, jež se tím zabývali, to neměli vždy jednoduché. Potýkali se často s problémy, které znepříjemňovaly vyhledávání a zpřístupňování nových cest. Jelikož mnoho pěkných tras vedlo přes soukromé pozemky několika majitelů, museli získat jejich povolení k vytvoření a zpřístupnění pěšiny. Pokud již povolení obdrželi, museli se postarat, aby turisté chodili pouze po vyznačené pěšině a ne mimo ní. Horliví turisté si totiž svévolně měnili trasu a pohybovali se potom po soukromém pozemku. Není divu, že v takových případech majitel pozemku cestu turistům uzavřel a v některých případech poslal stížnost přímo samotnému klubu. Velký problém činilo také barevné označení již existujících a používaných lesních a polních cest. Mnoho majitelů těchto pozemků nesouhlasilo s jejich zveřejněním a větším zpřístupněním, protože by se zvýšila frekvence procházejících turistů. To se samozřejmě majitelům soukromých pozemků a osamocených chat a chalup příliš nezamlouvalo.¹¹⁷

Vytvoření a údržba těchto cest a stezek byla velmi nákladná. Spousta z nich vedla přes potoky, říčky a zamokřené úseky, proto klub usiloval o postavení a vytvoření různých brodů a mostů. Na těžko přístupných místech nechal vybudovat lávky, zábradlí,

¹¹⁵ Fond KČT – odbor Turnov, Výlety, slavnosti, společenské akce 1890-1946, sg. II/2, karton 2.

¹¹⁶ Časopis turistů, Praha 1890-1945.

¹¹⁷ SOKOL, c. d., s. 15.

dřevěné nebo do skály vytesané schody. Každý rok těžký sníh nebo silný liják zničily množství vybudované práce a jejich oprava byla finančně nákladná. V některých případech se našli jedinci nebo skupiny, kteří odbor obdarovali nějakým finančním příspěvkem nebo se uspořádala sbírka na opravu nebo údržbu cesty. Za takový dar musel odbor vždy náležitě poděkovat a často pak stezku či místo pojmenoval po osobě, která přispěla k jejímu zbudování z vlastních finančních prostředků.¹¹⁸

Odbor Klubu českých turistů v Turnově spravoval několik různých stezek. Některé nesly jméno významné osobnosti kraje, některé se pyšnily pouze svou zajímavou trasou. Mnohé z nich jsou dodnes udržovány a tvoří nejrušnější turistické cesty. Ráda bych v mé práci zmínila stezky, které byly nejdůležitější pro první polovinu 20. století v Českém ráji.

4.5.1. Šimáková stezka

Jednou z nejvýznamnějších cest ve dvacátých letech se stala Šimáková stezka, třináct kilometrů dlouhá cesta, pojmenovaná po prof. Josefu Vítězslavu Šimákovi. Josef Vítězslav Šimák byl pro turnovský kraj velmi významnou osobností a je jí dodnes. Napsal mnoho vědeckých, vlastivědných a historických prací. Stezka měla být původně otevřena k Šimákovým šedesátinám, ale protože ji stihli opravit o dva roky dříve, byla slavnostně otevřena již v neděli 19. srpna 1928. Slavnost zahájil místopředseda Klubu Karč a skoro 200 turistů vyšlo na „pochod“ novou stezkou. Zpáteční cesta byla již pro některé účastníky zajištěna automobilovou dopravou. Po návratu z celodenního výletu se konal slavnostní večer, beseda ve dvoře sokolovny.¹¹⁹ Zúčastnili se jej delegáti z ústředního klubu v Praze a z okolních odborů KČST. Nechyběli také zástupci státních a samosprávných úřadů a turnovští rodáci a občané.¹²⁰ Gratulace a pozdravy přišly též formou četných dopisů. Večer došlo na slavnostní projevy, které pronesli za místní

¹¹⁸ Tamtéž, s. 15-16.

¹¹⁹ *Slavnostní otevření Šimákovy turistické stezky*, In: Hlasy Pojizerské, ročník 43, č. 37, Turnov 1928, s. 5.

¹²⁰ POLÁK, J.: *Šimáková stezka*, In: Od Ještěda k Troskám, ročník 7, č. 1, Turnov 1928–1929, s. 1.

turistický klub místopředseda Karč a starosta města Turnova Josef Radský; poděkovali zde prof. Šimákovi za jeho četná díla, pomoc a zasloužilou činnost pro rodné město a kraj. Sám Šimák si později vzal slovo a poděkoval za vřelá přání a gratulace. Jak uvádí dobový tisk, reagoval Šimák na otevření stezky s humorem a veselým vtipem připomněl, že klub chystal otevřít stezku k jeho šedesátým narozeninám, tudíž ho klub učinil o dva roky starším. Po jeho vystoupení následovaly proslovy dalších členů různých odborů a členů ústředního pražského KČT.¹²¹

Šimákova stezka začínala u jeho rodného domu ve Skálově ulici, který stojí na stejném místě dodnes. Pokračovala přes rozsáhlé Metelkovy sady¹²² do vysokého lesa Farářství s krásným výhledem na Dlaskův statek a na hučící jez řeky Jizery. Poté vedla cesta na Zdenčinu skálu, přírodní vyhlídku, kterou zakrývaly pískovcové hřbety. Dále míjela Betlémské skály, kde se otevíral pohled do údolí řeky Jizery na ves Rakousy. Odtud je to již kousek do dalších pískovcových skal - Klokočských, jejichž délka je dobře vidět z vrchu Kozákova.¹²³ Cesta pokračovala do útulné obce Klokočí s památnou skalní „radnicí“ a „orlojem“, dále pak přes polní cestu kolem božích muk do další vsi Vesec.¹²⁴

Ze vsi vedla cesta dále po silnici k bývalému Votrubcovu lomu. Dnes je to chráněný přírodní výtvar, kde se nalézaly drahé kameny. Naleziště se nacházelo v nejspodnějších vrstvách pískovce, který se také využíval ke stavebním účelům. Článek v periodiku Od Ještěda k Troskám uvádí: „*Vztyčené lavice poskytují stejnoměrný materiál stavební i sochařský. Podle zpráv starých pamětníků bylo kvádrů odtud použito na stavbu sychrovského viaduktu, rakouského či semilského mostu, na chrám sv. Víta v Praze a do základů Národního divadla.*“¹²⁵

Od Votrubcova lomu se táhla cesta k Drábovně, kde se nacházela vyhlídka s pohledem na západ, na četné malé vesničky a samoty mezi ovocnými sady. Na obzoru bylo možno vidět i Ještěd, Kopaninu nebo cíl cesty Kozákov. Ještě kousek pěšky kolem

¹²¹ *Slavnostní otevření Šimákovy turistické stezky*, c. d., s. 5.

¹²² Metelkovy sady – pojmenovány po tzv. otci českých menšin, Dr. Jindřichu Metelkovi.

¹²³ *Slavnostní otevření Šimákovy turistické stezky*, c. d., s. 1-3.

¹²⁴ *Šimákova stezka*, In: Hlasy Pojizerské, ročník 43, č. 34, Turnov 1928, s. 1.

¹²⁵ POLÁK, c. d., s. 4.

Tatobit a vrchol Kozákova byl na dosah. Pro milovníky geologie představoval Kozákov „zlaté“ místo. Nacházelo se zde mnoho drahých a vzácných kamenů, například jaspis (zelený), chalcedon, achát, žlutozelený olivín nebo nahnědlý enstatit. Rozhled z Kozákova byl a stále je velkolepý. Na jeho vrcholu se nachází cíl Šimákovy stezky – Riegrova chata, která byla slavnostně otevřena župou Českého ráje 24. června 1928.¹²⁶

4.5.2. Stezka Josefa Radského

Jedna z dalších významných stezek, kterou navrhl odbor KČT v Turnově, začínala v obci Loktuše a směřovala na Kozákov. Cestu pojmenovali jako stezku Josefa Radského. Josef Radský, turnovský lékárník, byl 24 let starostou města Turnova a čtyři roky starostou turnovského okresu. Zastával také důležitou funkci člena odboru KČT v Turnově, kde se zasloužil o rozvoj města a Českého ráje. Již před válkou bojoval za vybudování Riegrovy chaty na Kozákově, a proto se v Družstvu zasazoval o postavení Riegrovy mohyly na Kozákově.¹²⁷ Jeho jméno bylo úzce spjato se školami (chlapeckou, státní odbornou školou a reálným gymnáziem v Turnově), městskou spořitelnou a biografem. Stal se členem mnoha spolků jako například Okresní péče o mládež, Ochrany matek a dětí i Červeného kříže, a snažil se, aby všechny měly vlastní útulek. Za všechny jeho zásluhy se rozhodl KČT v Turnově pojmenovat tuto tři kilometry dlouhou, avšak krásnou stezku, jeho jménem. Slavnostně ji otevřel v neděli dopoledne 24. května 1936. Josef Radský se již jejího otevření nedožil, zemřel 23. dubna 1936.¹²⁸

¹²⁶ Tamtéž, s. 5-7.

¹²⁷ *Otevření stezky Josefa Radského*, In: *Pojizerské Listy*, ročník 51, č. 22, Turnov 1936, s. 2.

¹²⁸ PODOBSKÝ, Jaroslav: *Kozákov, strážná hora Českého ráje*, Turnov 1940, s. 30-31.

4.5.3. Riegrova, Kudrnáčova a Angrova stezka

Oblast Českého ráje byla plná krásných míst, která by mohla propojovat další stezky. Proto se i sousední odbory pod župou Českého ráje snažily zpřístupňovat další cesty a stezky. Postupem času se díky tomu vytvářela hustá síť turistických stezek. Odbor v Semilech a v Železném Brodě nechal založit tzv. Riegrovu stezku, která spojuje Semily a Železný Brod. Vedla lesem a pak se táhla po nově zbudované lávce podél skalní soutěsky v kaňonu řeky Jizery. Slavnostně ji otevřeli již 10. října 1909.¹²⁹

Neměla bych zapomenout také na Kudrnáčovu stezku, směřující opět na Kozákov, nicméně ne z Turnova, nýbrž ze Sedmihorek. Byla dlouhá 10 kilometrů. Další známou trasou se stala Angrova stezka, jež vedla z Valdštejna do Sedmihorek a členové turnovského odboru ji slavnostně otevřeli 26. června 1927.¹³⁰

4.5.4. Zlatá stezka Českého ráje

Mnohaleté úsilí klubu v budování pěšin završila realizace Zlaté stezky Českého ráje, jež nebyla plánována dlouho dopředu; rozhodlo se o ní v podstatě náhle a stala se jednou z nejnavštěvovanějších a nejoblíbenějších, o čemž svědčí její název. Ve druhé polovině třicátých let 20. století se členové turnovského odboru rozhodli pospojovat a označit červenými turistickými značkami již existující stezky, které procházely nejrozmantějšími částmi Českého ráje, a vytvořit tak jednu dominantní, 160 km dlouhou cestu.¹³¹

V roce 1937 vydala župa Českého ráje publikaci, kde se vůbec poprvé objevil termín Zlatá stezka. Jednalo se o materiál, jenž byl rozdělen do několika částí a který prezentoval dílčí úseky trasy. Kniha obsahovala několik černobílých fotografií a výtvarné práce Karla Kinského a Karla Vika. Před druhou světovou válkou natočila

¹²⁹ *Slavnostní otevření Riegrové stezky*, In: Hlasy Pojizerské, ročník 24, č. 23, s. 2.

¹³⁰ Fond KČT – odbor Turnov, Turistické stezky 1892-1940, sg. IV/2, karta 3.

¹³¹ ČERMÁK, c. d., s. 6.

firma *Propagafilm* dvoudílný dokument o významných místech Zlaté stezky se záměrem podpořit turistický ruch v této lokalitě. Jedním z výrazných propagátorů této trasy byl redaktor Jaroslav Dostál. Roku 1939 vydal klasického průvodce s příloženými mapkami pod názvem „Českým rájem po Zlaté stezce“ a po válce, roku 1948, jeho aktualizované a rozšířené vydání pod názvem „Zlatou stezkou po Českém ráji“. Časem se změnila i trasa Zlaté stezky, protože některé cesty, jež se hojně používaly, přestaly plnit svou funkci a postupem času zanikly.¹³²

Zlatá stezka původně začínala v Mladé Boleslavi a dále vedla přes Michalovice, Zvířetice a Bakov nad Jizerou do Mnichova Hradiště, kde současná stezka začíná. V padesátých letech minulého století přibýly frekventované silnice, díky nimž se proměnil charakter zemědělské krajiny a mnoho stezek změnilo svou trasu. Je známo, že největší problém členové klubu a místní obyvatelé zaznamenali v úseku mezi Troskami a Prachovskými skalami. Kvůli rozsáhlé těžbě písků u Hrdoňovic, proto musela cesta vést obloukem přes Mladějov. Jeden z klenotů Českého ráje, Prachovské skály, tak zůstaly mimo hlavní trasu Zlaté stezky.¹³³

Jak už jsem se zmínila, postupem času se stezka měnila; hlavní trasa však až na výjimky zůstala dodnes stejná. Stezka začínala v obou směrech; buď od Mladé Boleslavi, nebo od Jičína. Pokud turisté vyrazili z Mladé Boleslavi, kde měli možnost prohlédnout si několik mlýnů, Klingerovu textilní továrnu a další průmyslové objekty, mohli se vydat přes hrady Michalovice a Zvířetice směrem k městečku na levém břehu řeky Jizery, Bakovu nad Jizerou. Odtud cesta vedla vsí Klášter u Mnichova Hradiště k Mnichovu Hradišti, kde dnes obvykle Zlatá stezka začíná nebo končí. Nejceněnější památkou města je dvoukřídlý renesanční zámek, který nechal vystavět Václav Budovec z Budova. Je známo, že po jeho smrti obývali zámek Valdštejnové a nechali jej přestavět do barokního slohu podle projektu architekta Marca Antonia Canevalleho.¹³⁴

Z Mnichova Hradiště se turisté mohli vydat přes zříceninu hradu Valečov směrem k Drábským světničkám, skupině sedmi skalních bloků ve výšce 380 metrů nad

¹³² Tamtéž, s. 6.

¹³³ KŇAP – TŮMA, c. d., s. 8–9.

¹³⁴ ČERMÁK, c. d., s. 86–95.

mořem. Toto místo bylo osídleno již ve 12. století, o čemž svědčí nálezy keramiky z tohoto období. V 15. století zde stával dřevěný hrádek, který sloužil jako opěrný bod sirotků – husitských vojsk, která po smrti Jana Žižky vedl Jan Čapek ze Sán. Dnes si lze ze skal prohlédnout pouze osmnáct skalních světniček a šest chodeb, kde byly ubytovny, modlitebna, strážní věž apod. Ve své době se jednalo o poměrně chytře vymyšlený fortifikační systém.¹³⁵

Další unikátní památkou, kterou při své cestě mohli turisté navštívit, je známý gotický hrad Kost, vybudovaný pravděpodobně roku 1371 nad souběhem tří hlubokých údolí – Plakánku, Prokopského údolí a údolí Černého potoka. Kost byla „v rukou“ několika šlechtických rodů, například Zajíců z Házmburka, Šelmberků, Bibrštejnů, Lobkoviců a Černínů. Hrad vlastnil také Albrecht z Valdštejna. Za dobu své existence několikrát na různých místech vyhořel, a proto prošel řadou změn. Zachován naštěstí zůstal Šelmberský palác z první čtvrtiny 16. století a velká gotická věž ze 14. století, která je zajímavá svým lichoběžníkovým půdorysem.¹³⁶

Zlatou stezku neminula další významná památka, jíž je zřícenina hradu Trosky, dlouholetá dominanta Českého ráje. Trosky tvořily dvě tyčící se věže – Baba a Panna, mezi kterými stávaly budovy hradu a nádvoří. Název hradu Trosky pochází již z doby, kdy jej v druhé polovině 14. století založil Čeněk z Vartemberka. Po něm vlastnil Trosky král Václav IV., jelikož se Čeněk z Vartemberka dostal do špatné finanční situace. Dále prameny naznačují, že se Trosky dostaly také do rukou Oty z Bergova. Roku 1428 hrad vyhořel a podle pověstí se zde na nějakou dobu usadili loupežníci, kteří terorizovali okolí. Hrad na nějaký čas „zachránil“ Jan Zajíc z Házmburka, který jej odkoupil. Po pobělohorské době jej získal Albrecht z Valdštejna, jenž jej však nechal zchátrat. Hrad poznamenala také třicetiletá válka, kdy byl roku 1648 vypálen a do 19. století zůstal zříceninou.¹³⁷ V 19. a 20. století se projevovaly snahy příznivců turistiky o opravu a obnovu Trosek. Jedním z takových příkladů byl návrh podaný odborem Klubu českých turistů v Rovensku ze 17. září 1911. Spolek nastínil představu,

¹³⁵ KŇAP – TŮMA, c. d., s. 28-30.

¹³⁶ Tamtéž, s. 40.

¹³⁷ Tamtéž, s. 53-54.

aby u příležitosti úmrtí Marie baronky Lexové z Aehrenthalu byla obnovena akce zřízení rozhledny na Troskách a postavení schodů na Pannu, čímž by povznesli turistický ruch v kraji. Deputace složená ze zástupců interesovaných spolků (turnovský, jičínský, lomnický, sobotecký a rovenský) měla v audienci baronovi vysvětlit, že akce by byla podniknuta k uctění památky baronky. Projektovaný objekt měl nést název „Vyhlička baronky Marie“.¹³⁸ Po smrti majitele panství Aehrenthala však ve výstavbě schodiště na Pannu nebylo pokračováno.¹³⁹

Z Trosek pokračovala Zlatá stezka krásným skalním městem – Hruboskalskem. Jedna z nejoblíbenějších částí trasy, která vedla po hřebenech skal, kde členové KČT nechali na několika místech vybudovat zabezpečené vyhlídky, odkud byl (a stále je) nádherný pohled do okolí a na skalní věže. Geologové, archeologové, botanici, historici, malíři, sochaři, zoologové a jiní učenci a umělci zde měli vhodné místo ke svému výzkumu a tvorbě.¹⁴⁰ Díky dokladům, které archeologové našli, víme, že skalní převisy a četné jeskyně obývali lidé doby kamenné. Jeden z nejkrásnějších rozhledů návštěvníkům nabízela Mariánská vyhlídka, z níž měli turisté krásný pohled na zámek Hrubou Skálu, hrad Trosky nebo Kozákov. Roku 1922 navštívil Hruboskalsko prezident Tomáš Garrigue Masaryk, kde mu naprosto učaroval zámek Hrubá Skála, jež označil za perlu Českého ráje.¹⁴¹

Na cestě Hruboskalskem mohli turisté navštívit hrad Valdštejn, který patřil Klubu československých turistů až od roku 1945. Hrad má bohatou historii. Roku 1270 stál původní hrad u okraje skalní plošiny. Stavitelem byl pravděpodobně Jaroslav z Hruštic. Hrad vlastnilo mnoho významných šlechtických rodů: Vartemberkové, Smiřičtí nebo Šoufové z Helfenburka. Po potlačení stavovského povstání připadl do rukou Valdštejnů, kteří jej vlastnili až do dvacátých let 19. století. Roku 1821 převzal Valdštejn Jan Antonín Lexa, rytíř z Aehrenthalu, a jeho rod jej vlastnil až do konce druhé světové války. Zasloužilá činnost Lexy z Aehrenthalu měla na svědomí vybudování nové části hradu v duchu romantismu. Jeho snaha tak dala Valdštejnu

¹³⁸ Fond KČT - odbor Turnov, Hrad Trosky 1911-1915, sg. III/5, karton 2.

¹³⁹ ČERMÁK, c. d., s. 54.

¹⁴⁰ Fond KČT – odbor Turnov, Turistické stezky 1892–1940, sg. IV/2, karton 3.

¹⁴¹ KŇAP – TŮMA, c. d., s. 58-60.

novou „tvář“, již potřeboval, jelikož rod Smiřických a Valdštejnů jej nechal poměrně zpuštěn. Roku 1713 byly na Valdštejně vystaveny kamenné mosty, které spojovaly předhradí s prvním nádvořím.¹⁴² Na hlavním mostě při vstupu do hradu byly umístěny barokní sochy osmi světců z dílny rodiny Jelínků z Kosmonos. Roku 1722 byla znovu postavena barokní kaple sv. Jana Nepomuckého.¹⁴³ Koncem 19. století vyzdobil turnovský malíř Jan Prousek několik místností v romantickém duchu. Další turnovský rodák grafik Karel Vik ztvárnil hrad jako „kolébku rodu Valdštejnů“ v dřevorytech v různých ročních obdobích.¹⁴⁴

Oblast Hruboskalska zaznamenala každoročně velkou návštěvnost, což mělo za následek častější údržbu turistické stezky. Dne 18. května 1940 například žádal odbor Klubu československých turistů Ministerstvo veřejných prací o finanční dotaci v hodnotě 12.000 korun na úpravu Zlaté stezky v úseku Trosky – Hlavatice – Turnov (Turnov – Hlavatice – Trosky). Tato část cesty byla jednou z nejfrekventovanějších, proto bylo nutné obnovit turistické značení, upravit vyhlídky a zaplatit mnoho dalších oprav. Ministerstvo veřejných prací po dohodě s Ministrem financí dotaci povolilo a věnovalo odboru příspěvek ve výši 10.800 korun za dodržení podmínek obsažených ve výtisku „*Podmínky pro stavby a úpravy turistických cest*“. Zbytek částky si musel odbor uhradit sám.¹⁴⁵

Při průchodu Hruboskalskem nemohli turisté minout zámek Hrubá Skála, postavený v neogotickém romantickém slohu. Památka prošla řadou změn; postihlo ji několik požárů, ten největší roku 1710. Poté byl zámek rozšířen o anglický park a roku 1923 jej čekala důkladná oprava. V této době již panství vlastnil rytíř Johann Lexa z Aehrenthalu, jehož rod jej před sto lety odkoupil od Valdštejnů. Zámek díky regotizující přestavbě vyvolával dojem romantické stavby, která se tyčila uprostřed hlubokých lesů a přitahovala mnoho turistů.¹⁴⁶

¹⁴² Tamtéž, s. 62.

¹⁴³ VOJKOVSKÝ, Rostislav: *Valdštejn. Zřícenina hradu jižně od Turnova*, Dobrá 2004, s. 24.

¹⁴⁴ KŇAP – TŮMA, c. d., s. 62.

¹⁴⁵ Fond KČT – odbor Turnov, Turistické stezky 1892–1940, sg. IV/2, karton 3.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 66-67.

Po červeně značené stezce se turisté blížili k Turnovu, na této cestě však mohli udělat jednu malou odbočku po Angrově stezce k lázním Sedmihorkám, jež založili a 15. května 1842 otevřeli majitel panství Alois Lexa z Aehrenthalu a MUDr. Antonín Šlechta, rodák z Lomnice nad Popelkou.¹⁴⁷ Stezka pokračovala, jak jsem se již zmínila, přes „srdce Českého ráje“, město Turnov, kde mohli turisté odbočit do nedalekých Daliměřic a navštívit další zámek Hrubý Rohozec, který nechali majitelé několikrát přestavět. Původně pozdně gotický hrad, jenž patřil rodu Krajířů z Krajku, přešel do rukou Vartemberků, kteří jej přestavěli v pozdně renesanční zámek. I tuto nemovitost zkonfiskoval Albrecht z Valdštejna, jenž ji dal v léno svému podplukovníkovi Mikuláši Desfoursovi. Rod Desfoursů ji vlastnil od roku 1628 až do konce druhé světové války, kdy již rod nesl název Desfours-Walderode. Zámek za jejich panování prošel empírovou úpravou.

Pod zámkem, v údolí řeky Jizery, se nacházel další cíl Zlaté stezky - Dlaskův statek, typická ukázka lidového stavitelství v Českém ráji. Tato usedlost byla postavena roku 1716. Součástí statku je socha Panny Marie z roku 1784 a přenesený Rakoušův srub z roku 1807. Statek byl pojmenován po Josefu Dlaskovi, lidovém písmákovi Českého ráje, sedlákovi a rychtáři, který byl na své poměry ználý. To dokazují jeho *Paměti*, v nichž se zmiňuje o svých stycích s některými členy šlechty z Hrubého Rohozce, o počasí, politických událostech a o dění ve městě Turnově.¹⁴⁸

Stezka pokračovala směrem k Malé Skále. Ještě než turisté dorazili na Malou Skálu, zastavili se navštívit zříceninu hradu Frýdštejna či rozhlednu Kopaninu. Malá Skála byla obdivována především díky četným roubeným stavbám, které jsou charakteristické pro malé vesničky na řece Jizeře. Roku 1427 založil Heník z Valdštejna nad touto vesnicí, na příkrém skalním hřbetu, hrad Vranov, který byl bohužel již koncem 15. století opuštěn. V 19. století se stal majitelem panství průmyslník a obchodník František Zachariáš Römisch, jenž nechal hrad přestavět na Pantheon, kde drážďanský sochař Pettrich vytvořil tzv. Sín hrdinů.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 70.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 88-90.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 102.

Přes několik odboček, například Suché skály či hrad Zbirohy, se turisté dostali na horu Kozákov, z níž měli za jasného počasí nejlepší výhled. Dalším vrchem na Zlaté stezce byl kopec Tábor. Svůj název obdržel za husitských bouří, kdy se zde scházelo obyvatelstvo s vyznáním pod obojí způsobilou. Dříve se kopec jmenoval Chlum. Roku 1911 byla na kopci postavena rozhledna, vysoká 35 metrů. Posledním cílem Zlaté stezky bylo město Jičín, které je neodmyslitelně spjato s osobou Albrechta Valdštejna, jenž z něj ve třicátých letech 17. století učinil své hlavní město tzv. Frýdlantského vévodství. Turisté zde mohli navštívit jičínský zámek, Valdštejnovo náměstí s barokním sloupem z roku 1702, korunovační empírovou studnou z roku 1836 a gotickou Valdickou bránu, či kostely sv. Jakuba a sv. Ignáce z Loyoly.¹⁵⁰

Některá místa byla bohužel z původní trasy vyřazena. Turisté je mohli navštívit při menším odbočení z cesty. Patřili mezi ně například Betlémské a Klokočské skály, hrad Rotštejn, Votrubačův lom, Libosad a Valdštejnská lodžie, klášter Valdice, vršky Zebín a Veliš, Prachovské skály nebo hrad Pařez. Všechny tyto partie Českého ráje mají svou zajímavou historii a své kouzlo, které bylo pro mnoho turistů lákavé.¹⁵¹

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 112-152.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 158.

Závěr

Hlavním cílem mé práce bylo analyzovat odbor Klubu českých (československých) turistů v Turnově a zaměřit se především na jeho činnosti, které rozvíjely turistiku na Turnovsku a v Českém ráji. Pro organizovanou turistiku byla totiž místní lokalita příznivou destinací.

Turnovský klub byl založen jako jeden z prvních v tehdejším severočeském a východočeském kraji. Počet členů se každoročně zvyšoval a přibývalo činných a čestných členů i dorostu. Při mém bádání jsem zjistila, že většinu členstva tvořili lidé ze středních vrstev, kteří zastávali i jiné funkce ve městě. Dělníci a rolníci se do spolku mnohdy nepřihlašovali, jelikož se často museli starat o své statky, práci a rodinu. Členstvo se snažilo plnit požadavky hlavního ústředního klubu a rozvíjet spolupráci s ostatními sousedními odbory, jako například s odborem Jičín, Rovensko nebo Semily.

V úvodu práce jsem si položila několik zásadních otázek, které jsem se při zpracování práce snažila analyzovat a odpovědět si na ně. Je známo, že přírodní lokalita a jiné atraktivity jsou základem k dobrému rozvoji cestovního ruchu. Český ráj je tomu příkladem a turnovský odbor této šance využil. Zájem o tento kraj donutil odbor výrazně jej propagovat a podílet se na spolupráci s různými korporacemi u nás i v zahraničí. Jelikož je Český ráj poměrně rozsáhlý, začal se odbor postupně dělit o správu a péči památek s okolními odbory, které začaly vznikat a výrazně zasahovaly do této oblasti.

Od svého založení se odbor KČT v Turnově snažil pořádat spoustu společenských akcí, mimo jiné také besedy, přednášky a výstavy. Snažil se na ně zvát spoustu známých a vlivných osobností, které by podpořily klub a město Turnov. Propagační letáky a plakáty zvaly veřejnost na zajímavá představení či koncerty. Komparací všech těchto činností jsem však zjistila, že nejčastěji členové klubu pořádali cestovatelské přednášky a výlety.

Hromadné zájezdy, především zábavními vlaky, byly velmi oblíbenou aktivitou nejen turnovských turistů, ale také zahraničních návštěvníků. Odbor často připravoval

zájezdy do různých koutů českých zemí, kde je na oplátku uvítali kolegové z jiných odborů. Nechyběly také výjezdy z cizích zemí do Českého ráje, kdy jej navštěvovali kromě Němců také Angličané, Američané, Holanďané, Francouzi či Italové.

Od počátku se odbor snažil zbudovat nové instituce sloužící pro turisty a obyvatele Turnova a okolí. Studentské noclehárny, turistické stanice a jiná zařízení nezbytná pro návštěvníky udržoval s pomocí jejich vedoucích a jiných organizací. Zaslужné byly zejména studentské noclehárny, výhodné pro mladé studenty, kteří by si nemohli dovolit ubytování v nákladných hotelích a pensionech. Turnovský odbor si byl vědom důležitosti těchto zařízení, a proto dbal na jejich správnou údržbu a zakládal stále nové noclehárny. Na základě komparace s jinými aktivitami bych vyhodnotila za jeho nejzdařilejší počín vystavění rozhledny na Kopanině, která byla slavnostně otevřena již roku 1894 a přinesla odboru značný vřhlas.

Velkou část svého času odbor věnoval péči o bezpočet památek nacházejících se na Turnovsku. Jeho členové udržovali nejen hrad Frýdštejn, ale také Trosky, Zbirohy, Valdštejn či zámek Hrubá Skála a snažili se je zpřístupnit veřejnosti. Co se týče značení a údržby turistických stezek, pokračovali v této činnosti soustavě i přes řadu omezení, které s sebou přinesly první a druhá světová válka.

Všechny tyto aktivity turnovského odboru byly poměrně nákladné. Jeho členové se proto museli postarat o dostatek finančních příjmů, které částečně také sami ze svých kapes doplňovali. Pokud však bylo potřeba zajistit větší obnos, požádali o pomoc ústřední klub v Praze. V některých případech byl pražský klub ochoten určitou částku darovat nebo půjčit. Finanční dary poskytovali také významní činitelé města Turnova a okolí. Díky těmto příspěvkům mohl turnovský odbor realizovat své záměry k budování rozhleden, nocleháren, stanic či udržování turistických stezek nebo vydávání map a průvodců a rozvíjet tak turistiku nejen na Turnovsku, ale v celém kraji.

Odbor Klubu českých (československých) turistů v Turnově se stal již od svého vzniku uznávaným spolkem v Turnově. Někteří jeho členové zastávali zároveň funkci v jiných institucích, a proto měli rozhled a pravomoci na více stranách, čehož odbor mohl využívat a i přes zásahy obou světových válek si klub počínal poměrně dobře. Stále pokračoval ve svých povinnostech a snažil se zpříjemnit pobyt cizím

návštěvníkům. Po druhé světové válce odbor nezanikl, byla omezena pouze jeho některá činnost a do svých řad získal mladou generaci. Po únorovém převratu roku 1948 byl turistický klub v Turnově včleněn do „obrozeného“ Sokola a stal se tak jeho součástí.¹⁵² I přes všechna ztížení organizační práce ale odbor Klubu československých turistů v Turnově vydržel do sametové revoluce roku 1989 a funguje s velkou a čínorodou náplní práce dodnes.

¹⁵² KUČERA, Michal: *Z historie turnovské turistiky 1892-1992*, In: Od Ještěda k Troskám, ročník 15, č. 3, Turnov 2008, s. 222-224.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

- Národní archiv v Praze – *Archivní fond Klub československých turistů, Praha 1888 – 1948.*
- Státní okresní archiv Liberec – *Archivní fond Klub československých turistů v Liberci 1900 – 1951.*
- Státní okresní archiv Semily - *Archivní fond Odbor Klubu českých turistů v Turnově*
- *1892 – 1946.*

Tisk

- *Časopis turistů*, Praha 1890 – 1945.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 9, č. 11, Turnov 1894.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 11, č. 8, Turnov 1896.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 19, č. 14, Turnov 1904.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 24, č. 22, Turnov 1909.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 24, č. 23, Turnov 1909.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 42, č. 43, Turnov 1927.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 43, č. 16, Turnov 1928.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 43, č. 26, Turnov 1928.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 43, č. 29, Turnov 1928.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 43, č. 34, Turnov 1928.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 43, č. 37, Turnov 1928.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 44, č. 18, Turnov 1929.
- *Hlasy Pojizerské*, ročník 44, č. 40, Turnov 1929.

- *Hlasy Pojizerské*, ročník 44, č. 41, Turnov 1929.
- *Listy Pojizerské*, ročník 16, č. 2, Turnov 1901.
- *Listy Pojizerské*, ročník 24, č. 28, Turnov 1909.
- *Listy Pojizerské*, ročník 25, č. 3, Turnov 1910.
- *Listy Pojizerské*, ročník 26, č. 18, Turnov 1911.
- *Listy Pojizerské*, ročník 48, č. 28, Turnov 1933.
- *Listy Pojizerské*, ročník 49, č. 32, Turnov 1934.
- *Listy Pojizerské*, ročník 51, č. 14, Turnov 1936.
- *Listy Pojizerské*, ročník 51, č. 15, Turnov 1936.
- *Listy Pojizerské*, ročník 51, č. 22, Turnov 1936.
- *Listy Pojizerské*, ročník 52, č. 6, Turnov 1937.
- *Listy Pojizerské*, ročník 53, č. 36, Turnov 1938.
- *Listy Pojizerské*, ročník 56, č. 21, Turnov 1941.
- *Listy Pojizerské*, ročník 60, č. 46, Turnov 1945.
- *Listy Pojizerské*, ročník 60, č. 55, Turnov 1945.
- *Národní Zájmy*, ročník 5, č. 44, Mladá Boleslav 1924.
- *Národní Zájmy*, ročník 7, č. 9, Mladá Boleslav 1926.
- *Národní Zájmy*, ročník 6, č. 1, Mladá Boleslav 1925.
- *Národní Zájmy*, ročník 8, č. 22, Mladá Boleslav 1927.
- *Národní Zájmy*, ročník 17, č. 11, Mladá Boleslav 1936.
- *Turnov a okolí: Krása našeho domova*. Měsíčník pro okrašlování, zalesňování a pro ochranu domoviny, roč. 8, Praha 1912.

Literatura

- ČERMÁK, K.: *Putování po Zlaté stezce Českého ráje*, Jilemnice 2005.
- HERBST, J.: *Turnov*, Turnov 1922.
- HOJDA, Z.: *Riegrův pomník na Kozákově*, In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 8, Semily 2003.
- JANKŮ, F.: *70 výletů z Turnova po Českém ráji*, Turnov 1947.
- KŇAP, J. – TŮMA, J.: *Zlatá stezka Českého ráje. Putování po přírodních krásách a historických zajímavostech*, Praha 2007.
- KLOBOUČEK, J.: *Turnovská turistika*, In: Od Ještěda k Troskám, ročník 1, č. 1, Turnov 1994.
- KUČERA, M.: *Z historie turnovské turistiky. Velmi stručný přehled*, In: Od Ještěda k Troskám, ročník 15, č. 3, Turnov 2008.
- KUDRNÁČ, V.: *Adresář a popis politického okresu turnovského*, Turnov 1903.
- KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář průmyslového města Turnova. Místopisný průvodce a poučný ukazatel*, Turnov 1897.
- KULICH, J. V.: *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu. I. – II. díl*, Turnov 1925 - 1927.
- MAIEROVÁ, H.: *Turistika v Českém ráji. Sdružení Český ráj a jeho aktivity*, In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 11, Semily 2006.
- MARKVART, K.: *Značené turistické trasy v Českém ráji. Historie, současnost, výhled do budoucnosti*, In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 11, Semily 2006.
- PIŠL, M.: *Turnov. Srdce Českého ráje*, 1996.
- PODOBSKÝ, J.: *Kozákov. Strážná hora Českého ráje*, Turnov 1940.
- POLÁK, J.: *Šimákova stezka*, In: Od Ještěda k Troskám, ročník 7, č. 1, Turnov 1928 – 1929.
- PRÝL, J. Z.: *Průvodce Českým rájem: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky*

a Lázně Sedmihorky, Turnov 1891.

- SOKOL, K.: *100 let turistiky 1888 – 1988*, Hradec Králové 1988.
- STANISLAV, V.: *Klub českých turistů v Liberci v letech 1900 - 1948*, Diplomová práce, 2000.
- ŠIMÁK, J. V.: *Průvodce Českým rájem. Sto padesát výletů z Turnova*, Turnov 1903.
- ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl III. Místopis*, Turnov 1904.
- ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese turnovském*, Praha 1909.
- ŠPRÁCHAL, P.: *Frýdštejn. Zřícenina hradu severozápadně od Železného Brodu*, Dobrá 2005.
- ŠTĚPÁNEK, M.: *700 let města Turnova 1272 – 1972*, Turnov 1972.
- *Turnovská vyznání: Sborník vydaný u příležitosti 725. výročí města Turnova*, Turnov 1997.
- ULMANN, M.: *Z historie turnovské turistiky: 1892 – 2004*, In: *Od Ještěda k Troskám*, ročník 12, č. 3, Turnov 2005.
- VENCLŮ, F.: *Turnovsko: Statistická data ze všech oborů veřejného života nynějšího a dřívějšího*, Turnov 1928.
- VOJKOVSKÝ, R.: *Valdštejn. Zřícenina hradu jižně od Turnova*, Dobrá 2004.
- VOTOČEK, V.: *Průvodce historií na Semilsku*, Semily 1998.

Mapy

- Turistické cesty a směry, značené odborem Klubu českých turistů v Turnově, Turnov. (rok neuveden)
- Mapa zachycující Turnov v roce 1893, jež byla přílohou díla Josefa Vítězslava Šimáka *Příběhy města Turnova nad Jizerou, Díl III., Místopis*, Turnov 1904.

Internetové zdroje

- Hrad Frýdštejn - <http://www.frydstejn.cz/>
- Hrad Trosky - <http://www.trosky.cz/>
- Klub českých turistů - <http://www.kct.cz/>
- KČT Semily - <http://www.kct.semily.cz/>
- KČT Sokol Turnov - <http://www.turistika.turnov.org/>
- Mapy – <http://www.mapy.cz/>
- Národní archiv v Praze - <http://www.nacr.cz/>
- Státní okresní archiv v Liberci - <http://www.soalitomerice.cz/sokalib.htm>
- Státní okresní archiv v Semilech - <http://www.archiv.semily.net/>

CD

- CD vydané k 120. výročí Klubu českých turistů v Turnově (darem od ing. Arnošta Kubáta)

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam nových členů klubu, kteří se přihlásili po přednášce prof. Kurze, 1892

Příloha č. 2: Mapa – Turistické cesty a směry, značené odborem KČT v Turnově

Příloha č. 3: Pozvánka na valnou schůzi odboru KČT v Turnově, 1893

Příloha č. 4: Ukázka Zprávy o činnosti odboru KČT v Turnově, 1913

Příloha č. 5: Pozvánky na přednášky pořádané odborem KČT v Turnově, 1903, 1906

Příloha č. 6: Pozvánka na večírek pořádaný odborem KČT v Turnově, 1907; Jízdní řád turnovských drah, 1904

Příloha č. 7: Pohlednice z Českého ráje, 1904

Příloha č. 8: Podrobné plány cimbuří rozhledny na Kopanině, 1894

Příloha č. 9: Podrobný plán vstupního vchodu rozhledny a jejího půdorysu, 1894

Příloha č. 10: Podrobný plán rozhledny na Kopanině – průřez, 1894

Příloha č. 11: Pozvánka na slavnostní otevření rozhledny na Kopanině, 1894

Příloha č. 12: Frýdštejn, půdorys, 1894

Příloha č. 13: Pozvánka na slavnost k otevření Šimákovy stezky, 1928

Příloha č. 14: Hrad Frýdštejn, 2010

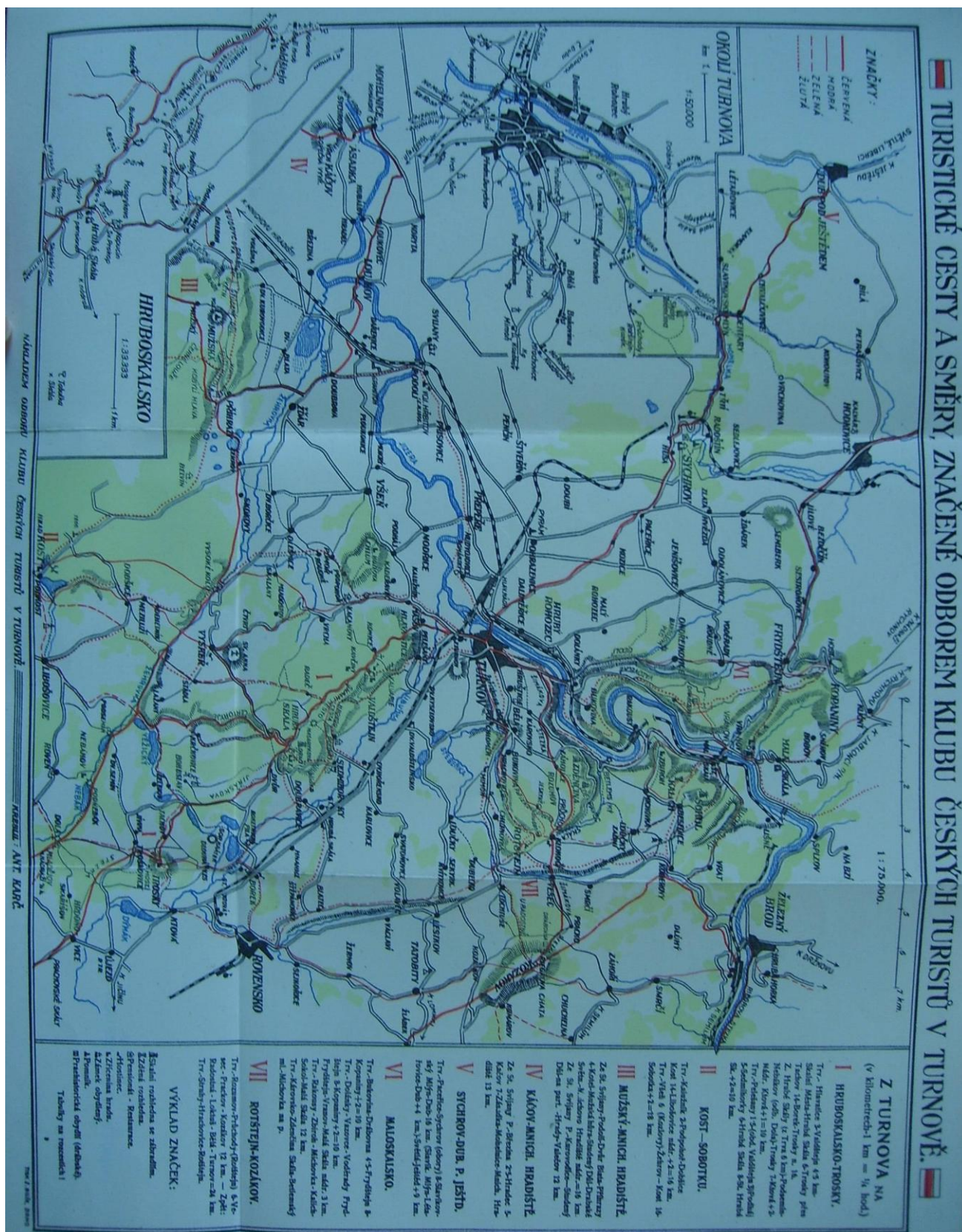
Příloha č. 15: Riegrova chata na Kozákově, 2010

Příloha č. 16: Spolek výletníků z Liberce před rozhlednou Kopaninou, 1930; Kopanina v současnosti, 2009

Příloha č. 1: Seznam nových členů klubu, kteří se přihlásili po přednášce prof. Kurze, 1892

Seznam	
p. č. panů kteří se po přednášce prof. Kurze na členy odboru Turnovského přihlásili.	
<p>1. Avels Alfred, továrník,</p> <p>„ Boháček Josef „</p> <p>„ Černomírský Vilém, účetní</p> <p>„ Foltynrecht Frt., obchodník</p> <p>„ Hlák Zdeněk, obchodník</p> <p>„ Lilla Cenek, továrník</p> <p>„ Holinka Frt. účetní spořitelny</p> <p>„ Tappal Frt. c.k. okr. soudce</p> <p>„ Luma Max st. obchodník</p> <p>„ Luma Max ml., „</p> <p>„ Luma Gustav „</p> <p>„ Lahn Ant „</p> <p>„ Liráněk Jan „</p> <p>„ Teremias Al. tajem. okr. zast.</p> <p>„ Holiba Otto, mlynář</p> <p>„ Kopal Jos., účetní</p> <p>„ Korselt Karel, továrník</p> <p>„ Kolařsko Mat., obchodník</p> <p>„ Kitzbergov Kar., mistr</p> <p>„ Hláv. Laupberger Vil., advokát</p> <p>„ Hláv. Laupberger Václ., lékař</p> <p>„ Lintka Jos. obchodník</p> <p>„ Kunderát Václ. c.k. soud. adj.</p>	<p>1. Matouš Frt., obchodník</p> <p>„ Matouš Fráňa, zástupce bunstý klavír</p> <p>„ Maxák Václ., okr. zvěrolékař</p> <p>„ Müller Pavel, obchodník</p> <p>„ Nýzvele Josef, státník</p> <p>„ Pochorný Václ. Konečnicka okr. hejtm.</p> <p>„ Ravešský Jos., lékařník</p> <p>„ Recl Jos. mistr</p> <p>„ Recl Karel c.k. odborný mistr</p> <p>„ Röhling Jan, účetní</p> <p>„ Rixmánek Jos. hotelier</p> <p>„ Rixáč Jos. „</p> <p>„ Sečina Václ. molárský Koneč.</p> <p>„ Šimon Jan, fotograf</p> <p>„ Šafář Jos. obchodník</p> <p>„ Škrobol Emanuel hotelier</p> <p>„ Štěl. Šalcký Jindř. c.k. okr. lékař</p> <p>„ Štěpánský Jos. státník</p> <p>„ Verian Frt. městský smárek</p> <p>„ Vaniček J. c.k. post. úředník</p> <p>„ Václ. Frt. správce pivovaru</p> <p>„ Vokroubek Emil mlynář.</p>
Seznam	
p. č. pánů z Turnova a okolí kteří již členy pražského klubu jsou:	
<p>1. Kreutner Hynek slávek na Smiřanov</p> <p>„ Prousek Jan, aut. mistr Turnova</p> <p>„ Rixmánek Jan slávek Hon. Města</p> <p>„ Šimůnek Jan nájemce Šedivých</p>	<p>Hynek rytíř Šurda c.k. okr. hejtm. Turnova</p> <p>Šurda Frt. obchodník</p> <p>Štěl. st. vedoucí Hon. Města</p> <p>Šurda Ant. hotelier Turnova</p>

Příloha č. 2: Mapa – Turistické cesty a směry, značené odborem KČT v Turnově

Odbor klubu českých turistů v Turnově

pokládá si za čest zváti do své

ŘÁDNÉ VALNÉ SCHŮZE,

kterou

ve čtvrtek dne 7. prosince po 7. hod. večer

v hôtelu pana Eduarda Schöbla

odbývati bude.

POŘAD:

1. Čtení zápisu řádné a mimořádné valné schůze.
2. Zpráva jednatele.
3. » pokladníka.
4. » přehlížítelů účtů.
5. Volby: 6 členů výboru, 2 náhradníků a 2 přehlížítelů účtů.
6. Volné návrhy.

Z odboru klubu českých turistů v Turnově,

dne 1. prosince 1893.

Karel Resl,

t. č. jednatel.

Hynek rytíř Šurda,

t. č. předseda.

Odbor klubu českých turistů v Turnově.

Zpráva o činnosti O. K. Č. T. v roce 1913.

Rokem 1913 končíme dvacáté druhé výroční období své činnosti. Po celou tuto dobu snažil se odbor náš prospěti podle sil svých turistice co nejvíce. Bohužel, že letošní nevlídné léto ublížilo rozvoji turistickému. Pokud jasné nebe usmívalo se na nás, potud příliv turistů v naší krajině byl hojný. O tom svědčí návštěva studentské noclehárny t. r. největší za dobu stávající ze všech českých nocleháren studentských. Ji navštívilo hromadně 22 různých škol, výletů a mnoho studentů jednotlivců, takže poskytla 999 účastníkům 1125 noclehů. Jakmile však nastalo letní počasí deštivé, byl na návštěvě příchozích pozorován značný úbytek.

Činnost odboru brala se hlavně dvojím směrem, jednak pěstoval on turistiku mezi svým členstvem, jednak všiml si úpravy krajiny své, proslulého to Českého ráje a hleděl případnou reklamou známost o ni ještě více šířiti a návštěvu turistů rozmnožiti.

Ve směru prvním pořádal 15 zdařilých vycházek, o něž pečovala vycházková komise, veřejnou přednášku J. Al. Svojsíka: „Jižní a Střední Amerikou“ a jeden členský večer s přednáškou MUDr. Jos. Honsů: „O Egyptě“.

Ve směru druhém všiml si odbor letních bytů, pořídil jich seznam, umístiv jej na návštěvní tabuli na radnici a postaral se o jeho opětvovaný oisk v časopisu „Český Ráj“. Nájem jednotlivých bytů na požádání sprostředkoval a k mnoha dotazům v té příčině učiněným ochotně odpovídal.

Ve smyslu rozhodnutí valné hromady vstoupil ve vyjednávání s obcí mašovskou za příčinou úpravy cest v Pelešanech a k Hlavatici, s obcí, okresem turnovským a správou dráhy o úpravě chodníku od továrny provaznické k nádraží, o přechodu přes koleje u přepážky, o zvýšení chodníku od domu p. Kudrnáče a konečně o novou úpravu cesty podle Jizery směrem k Poříčí. Většina návrhů námi učiněná došla svého uskutečnění.

S výsledkem málo příznivým potkaly se snahy odboru usilující o příležitější a rozmnožené železniční spojení na místní dráze Jičín—Rovensko—Turnovské, po případě na zavedení letního autobusového spojení na této trati. Žádost naše o rozmnožení vozů při večerním rychlíku pražském zůstala posud nevyřízena. Za to s potěšením uvítáno po delším úsilí zavedení nového odpoledního spojení Ml. Boleslavi s Turnovem a tohoto zpět s Bakovem, Čes. Lipou a Prahou. Přeložení odjezdu posledního osobního vlaku z Prahy na pozdější hodinu stalo se po příznivém našem dotazovaném dobrozdání.

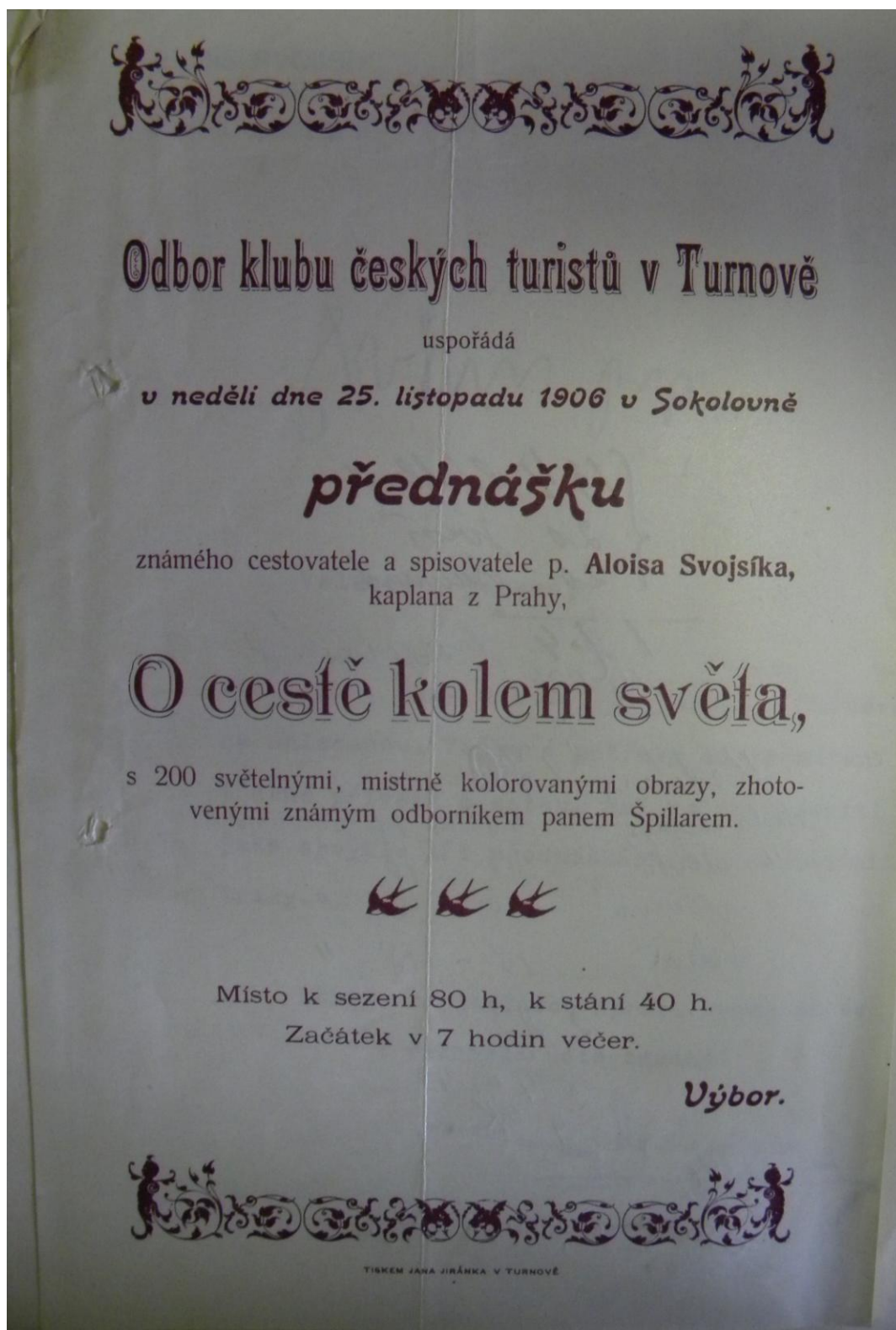
K vůli dobré orientaci příchozích opravena celá řada označovací tabulek, některé partie nově značkovány, jiné doplněny a opraveny, takže zbývá-li ještě něco neúplného, nemožno to počítati na vrub náš. Vždyť i známou označovací tabulku na počátku ulice Skálovy s dovolením nového představeného mohl odbor přemístiti na klášter.

Ve příčině reklamy vykonal odbor taktéž svoji úplnou povinnost. Insetováno v „Almanachu léčebných míst a letních sídel“, ve Vilímkově „Jizdním řádě“ a v „Pražském výletníku“. U redakce Nár. Listů a Nár. Politiky staral se, aby zavedena byla turistická hlídka feuilletonová. Kudrnáčův časopis „Český Ráj“ byl subvencován a odbor dle vlastního adresáře část nákladu rozesílal.

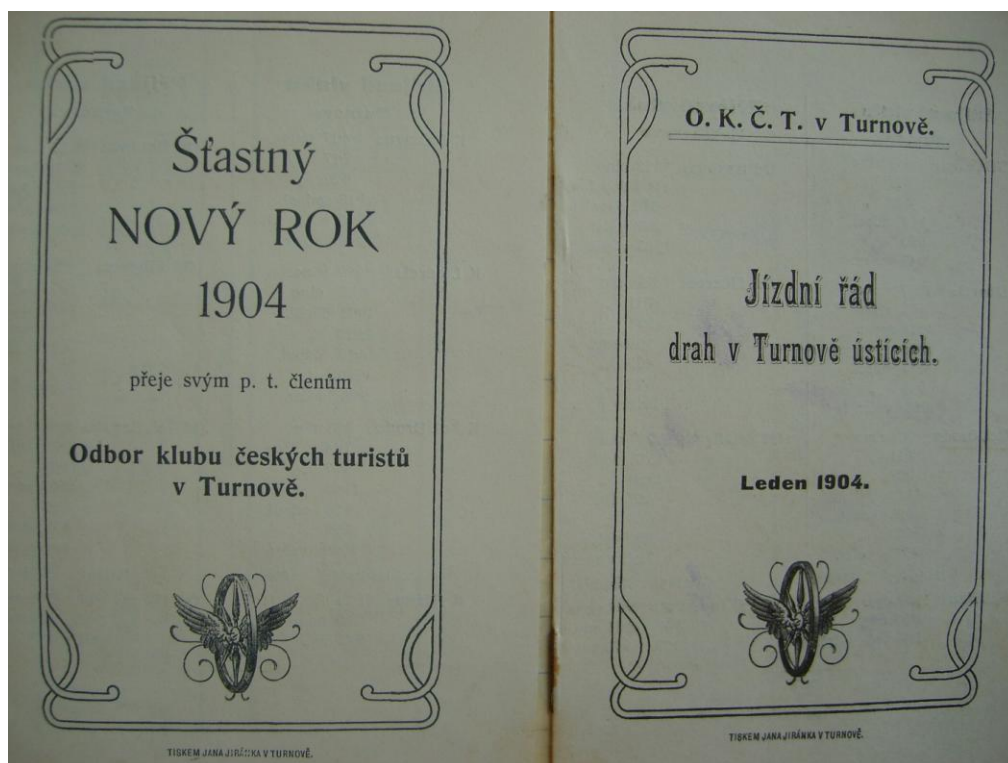
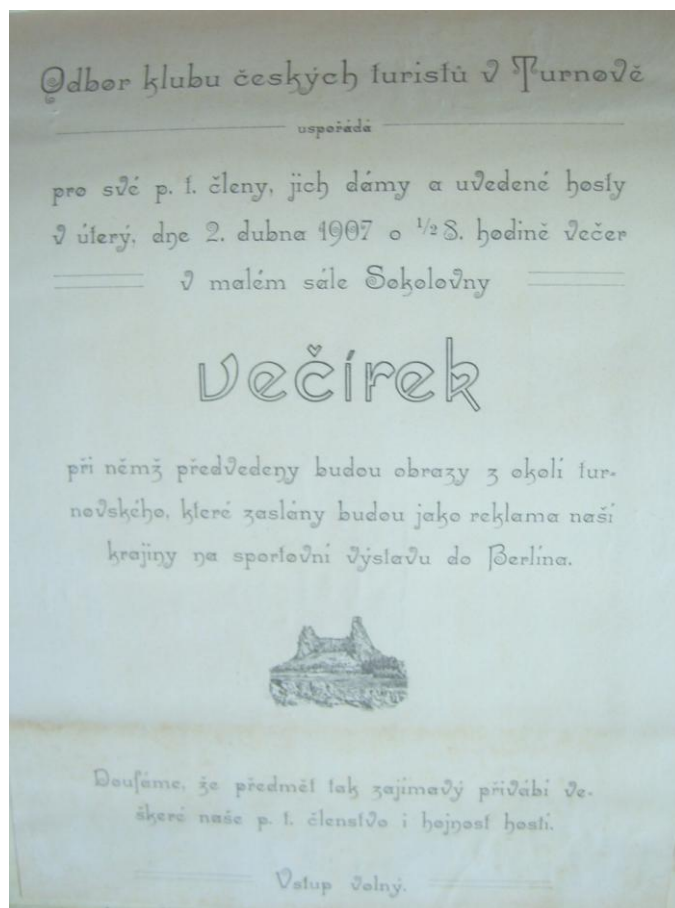
Darované nám svého času pěkné fotografie p. ředitelem J. Kabátem došly svého umístění v Českém museu (24), ve výkladech Cizineckého svazu (26), kamž i naše rotační album zapůjčeno, pro články „O Českém ráji“ angl. spisovatelky pí. H. Vivianové v časopisech „Strand Magazin“ a „Wide Wort Magazin“ (11) a pro časopisy „Kamera Kunst“ ve Vídni (27) a „Amerikan“ v Clevelandu.

Důležitou činnost propagační vykonává dosud putovní přednáška o Českém ráji se 156 doplněnými a obnovenými diapositivy, jež bezplatně zapůjčena

Příloha č. 5: Pozvánka na přednášku pořádanou odborem KČT v Turnově, 1906

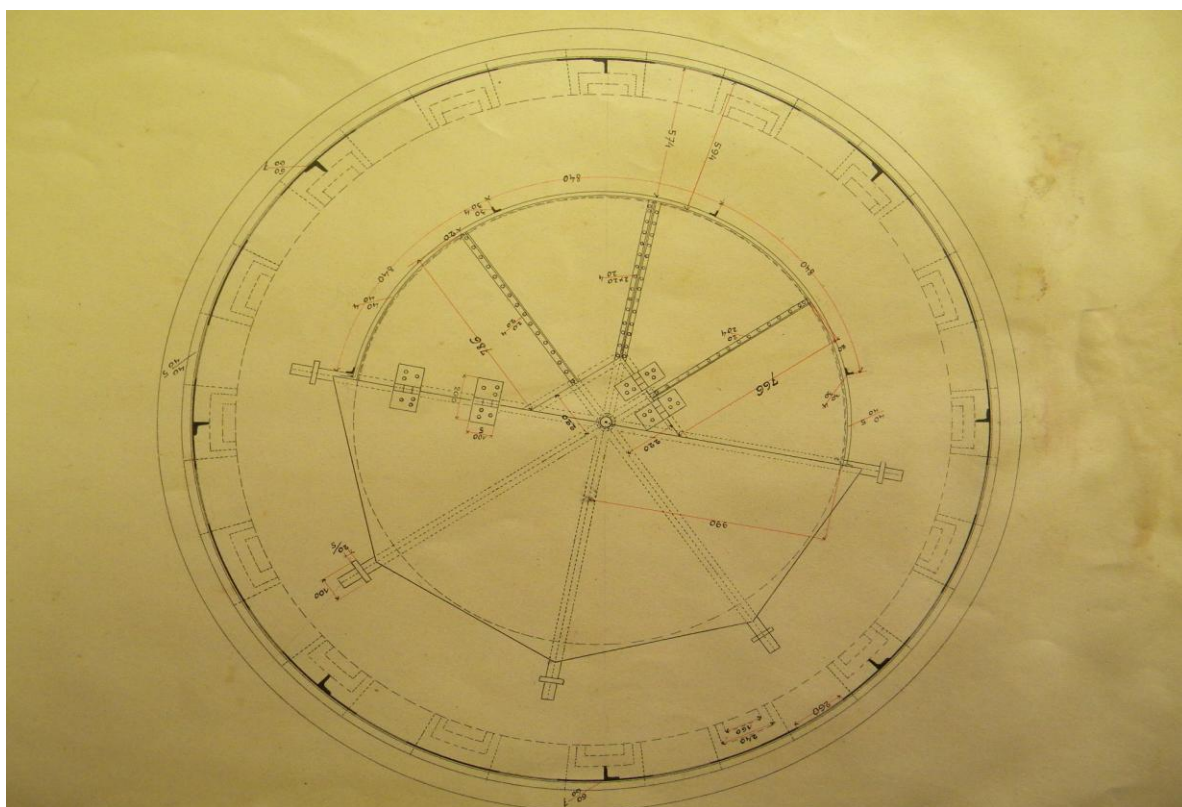
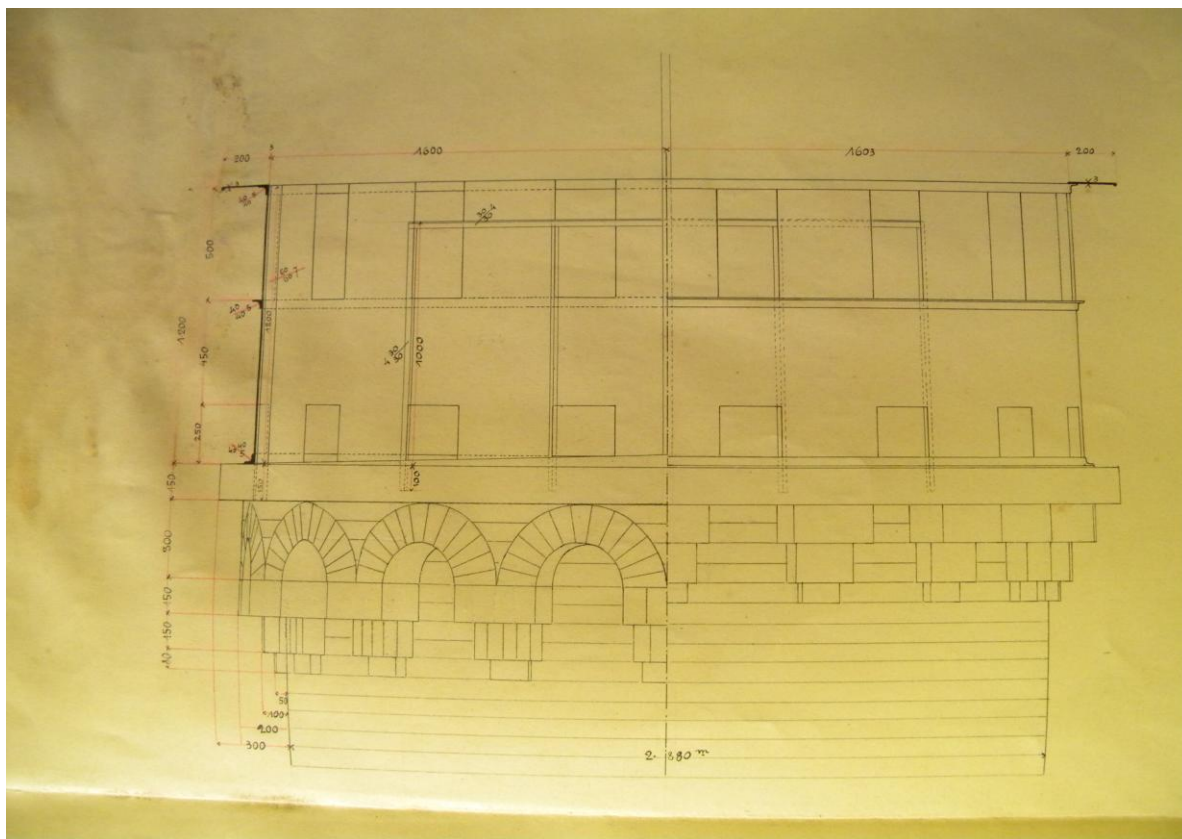
Příloha č. 6: Pozvánka na večírek pořádaný odborem KČT v Turnově, 1907; Jízdní řád turnovských drah, 1904

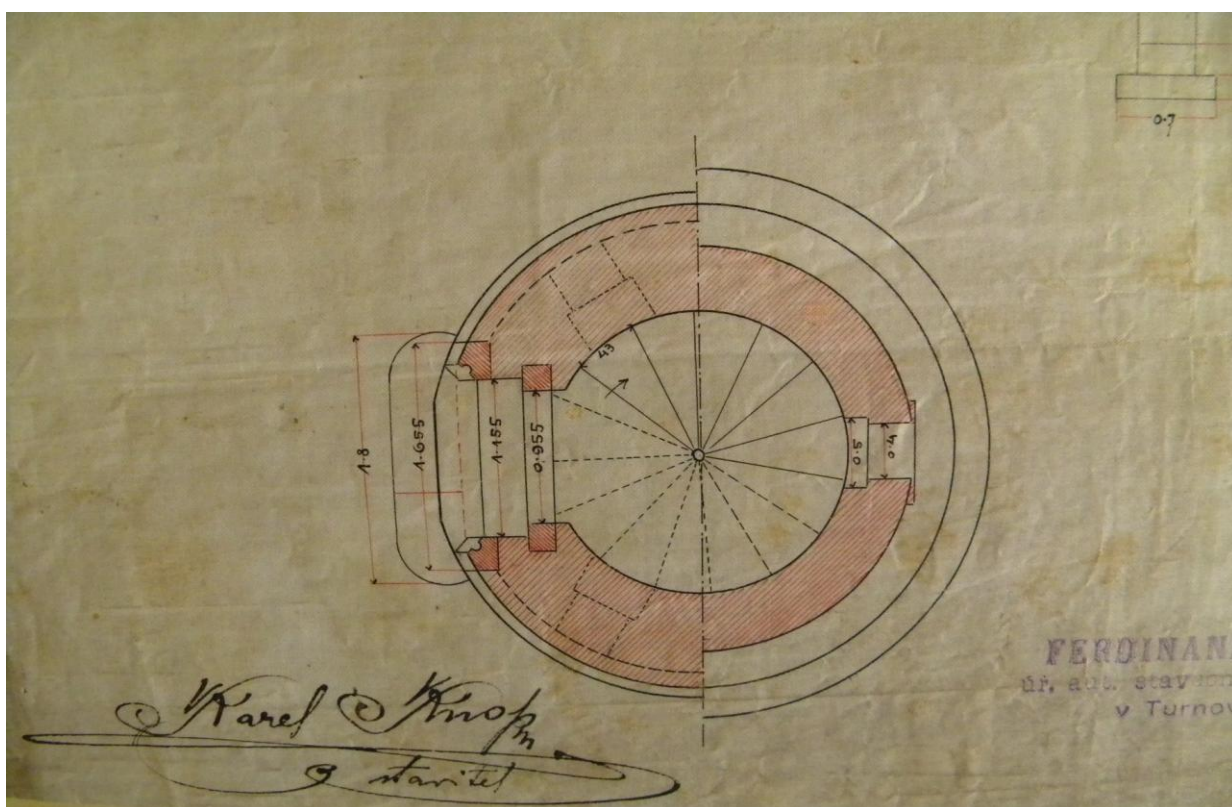
Příloha č. 7: Pohlednice z Českého ráje, 1904

Příloha č. 8: Podrobné plány cimbuří rozhledny na Kopanině, 1894

Příloha č. 9: Podrobný plán vstupního vchodu rozhledny a jejího půdorysu, 1894

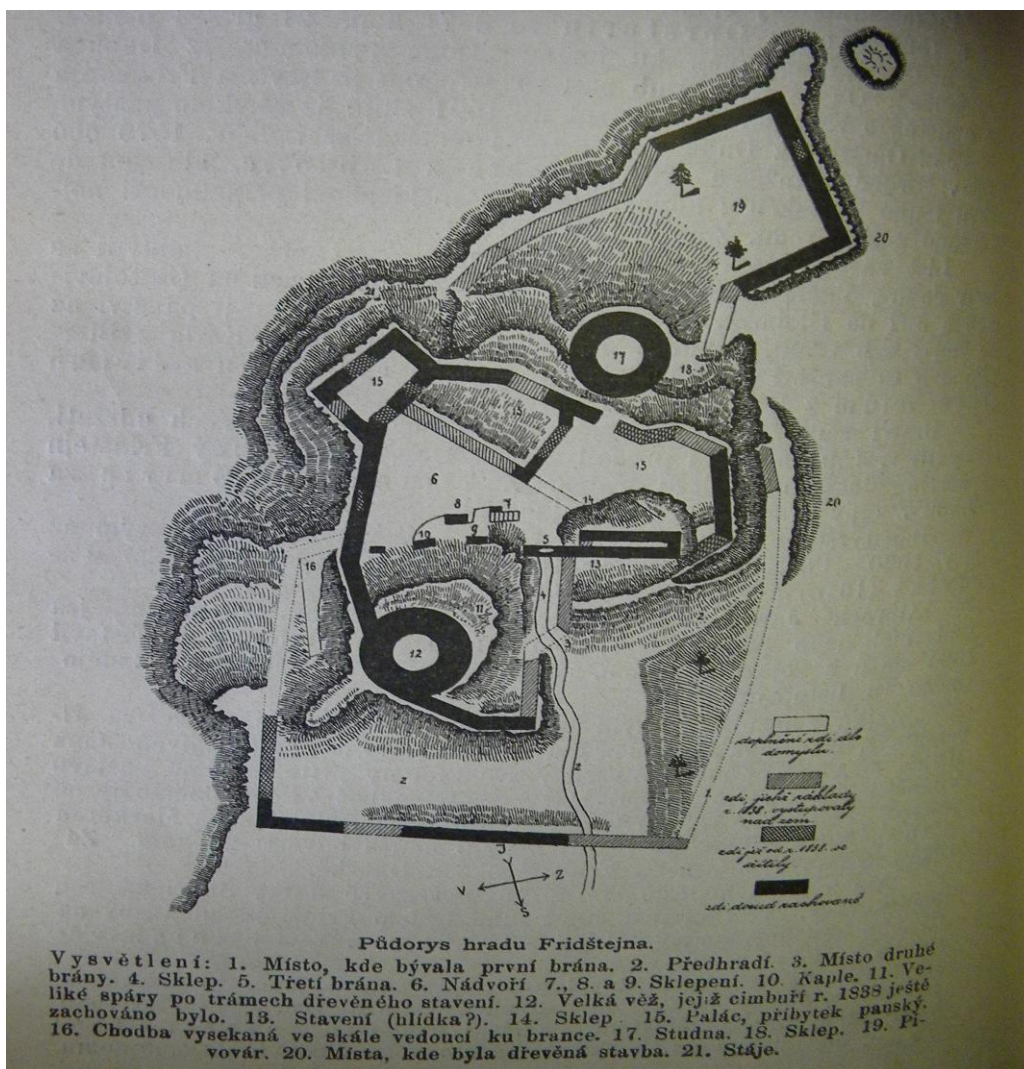
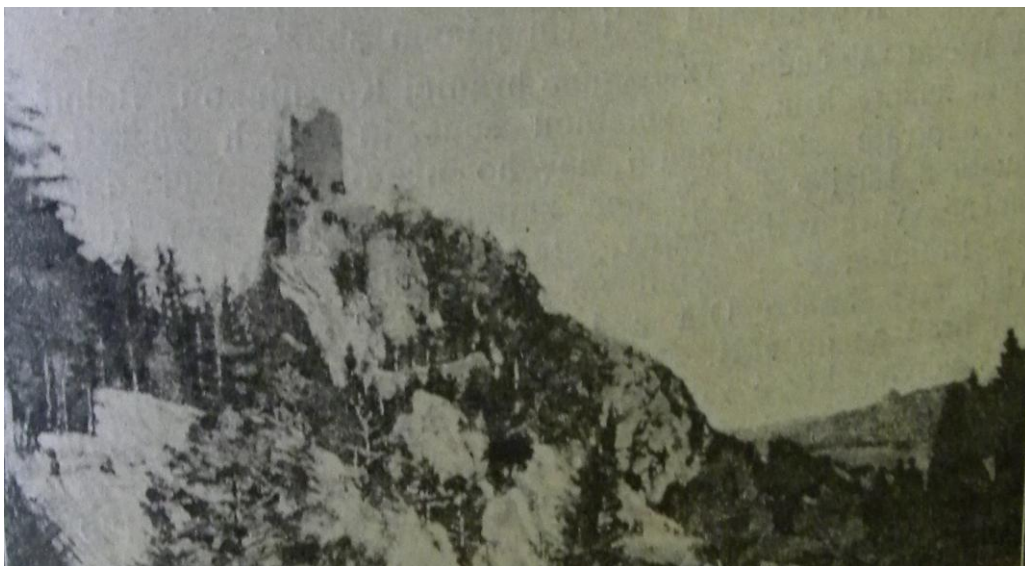
Odbor klubu
českých turistů v Turnově
pokládá si za čest zváti
k slavnostnímu otevření
rozhledny na Kopaninách
dne 3. měs. června 1894 odpoledne.

POŘAD:

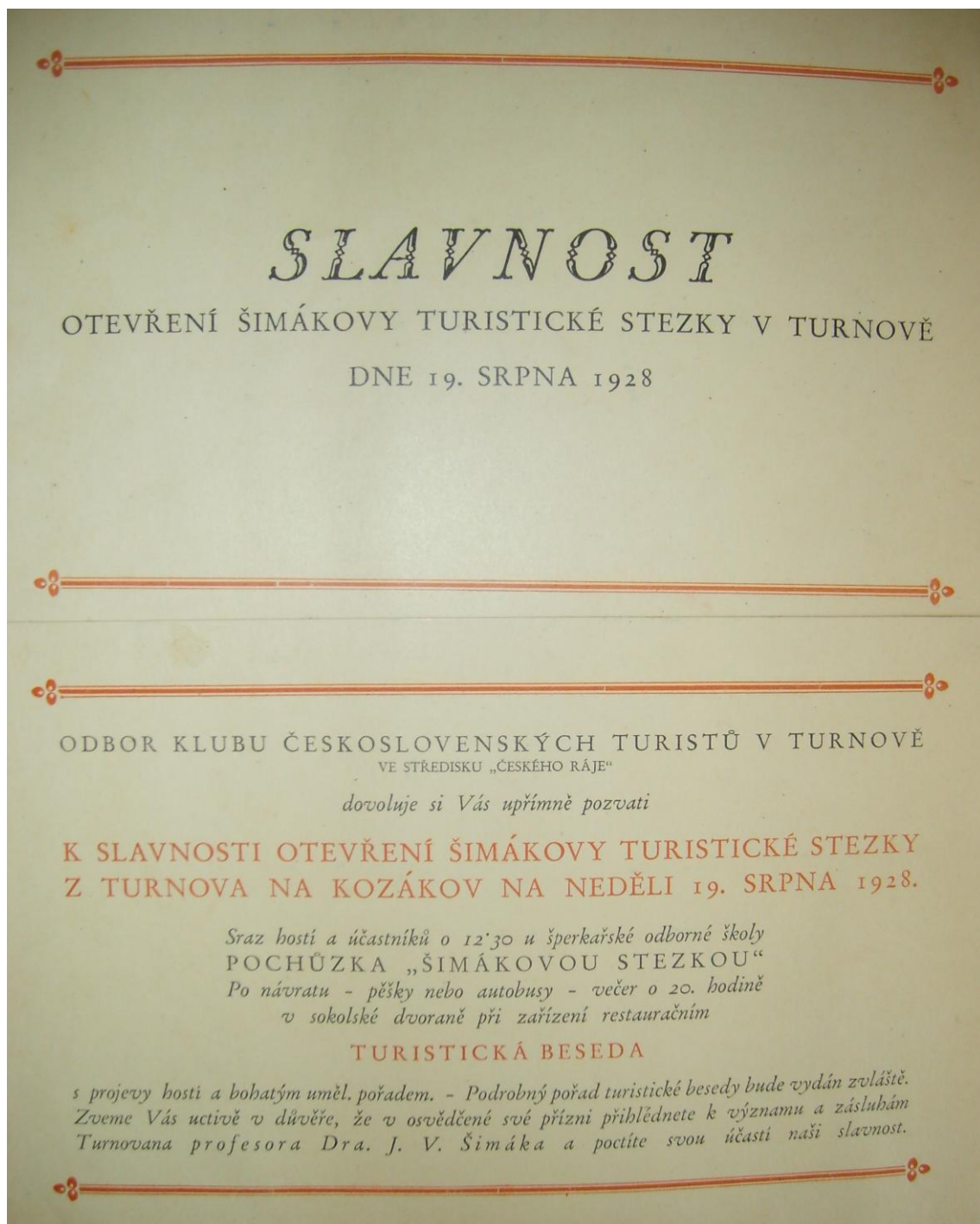
1. Shromáždění veškerých p. t. účastníků o půl 1 hodině odpol. na nádraží turnovském.
2. Odjezd zvláštním vlakem do Malé Skály ve tři čtvrtě na 1 odpol., odtud pochodem na Kopaniny.
3. U rozhledny:
Sbor: K. Bendl: „Chorál národa českého“, zapěje sl. zpěvácký spolek turnovský.
Odevzdání a přijmutí rozhledny.
Otevření rozhledny a vystoupení na cimbuři.
Sbor: Jos. Lev: „O hory“, zapěje sl. zpěvácký spolek turnovský.
4. Prohlídka a odevzdání zříceniny hradu Frydštejna sl. okrašlovacím spolkem turnovským v majetek sl. klubu českých turistů v Praze.
5. Návrat do Turnova zvláštním vlakem z Malé Skály o 7. hodině večer.
6. Slavnostní banket v hôtelu p. Ed. Schöbla, večer o 8. hod.

Neodvolatelné přihlášky ku banketu přijímá jednatel odboru p. K. Resl do 30. května.
Couvert 2 zl.

Příloha č.12: Frýdštejn, půdorys, 1894

Příloha č. 13: Pozvánka na slavnost otevření Šimákovy stezky, 1928

Příloha č. 14: Hrad Frýdštejn, 2010

Příloha č. 15: Riegrova chata na Kozákově, 2010

Příloha č. 16: Spolek výletníků z Liberce před rozhlednou Kopaninou, 1930; Kopanina v současnosti, 2009

